

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTHAL, A. JÜRGENSTEIN, L. KETTUNEN, J. KÕPP,
O. LOORITS, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

ÜHEKSASTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1925

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Jaan Rainis.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1925

XIX AASTAKÄIK

№ 7

Jaan Rainis.

(Tema 60-aastaseks saamise puhul.)

Käesoleva aasta sügisel (11. sept.) pühitsevad lätlased oma suurima luuletaja Jaan Rainis'e kuuekümnendat sünnipäeva. Rainis on kirjanik, kes tõi läti kirjandusse ennenägemata aatekülluse ja luuleväärtused. A. Niedra nimetas kunagi Rainis'e luulet mäeks, mis niidu, allika ja rahutu leegi taga vastu taevast üles kerkib. Kuni Rainis'eni ei tundud läti kirjandus erilist mõtte sügavust ega laiust. Kirjanikkude aateilm ei küündinud palju üle küla-aia. Väikemaapidajad on see allikas, mis ergutab kirjanikke. Põlduri maa-armastus, põlduri kultuur, mõni perekonna kokkupõrge külaelus, mõni eetiline või religioosne probleem — see on lühidalt kõik tolle aja kirjanduse ideeline sisu. „Seni sulises läti kirjanduse nire,“ nagu Andrejs Upits seda piltlikult ütleb, „kirikukaskede ning kalmistu ümber ja möödudes kapsa-aiast voolas linalompi ning parditiiki. Rainis'e luules avaneb esimene kord meri, kus mässab maru ning laevad tormavad ülestõstetud purjedega kaugusse, kus tõusmas päike. Esimene kord läheb läti rahvas mere äärde, kuulatab, kuidas meretuuled ranna pedajais hundavad, vaatleb, kuidas kajakad end vahulainetes kastutavad ja tõusevad. Seal on laius, sügavus ja jõud, võim ja vastuvõim, võitlus, loobumine ja võit.“ Ja tõesti, Rainis'e luules avaneb kogu elu tema tänapäeva sügavuses ja mineviku ulatuses, kogu rahvas oma mineviku, oleviku ja tulevikuga, oma ajaloolise, rahvuslise ja sotsiaalse saatusega.

Kõigi nähtuste sügavusisse kiindub luuletaja teritatud mõistus ja kunstiline intuitsioon.

Ammutades aineid nii omast rikkalikust hingeelust kui ka moodsast kultuurist ja inimkonna saatusest on Rainis oma kunstis mitmekülgne ja sügav. Tema luules tuksub moodsa inimese süda, ent ta on seejuures sügav rahvuslane, sest tema elu ja kunst on tuhandete niitidega

tihedalt ja katkestamata seotud oma rahva ja kodumaa saatusega.

Ei saa alla kriipsutamata jätta veel üht erilist joont Rainis'el.

Rainis on esimene läti luuletaja, kes teadlikult oma kihi (seisuse) alusele asub ja kogu oma luules selle kihi ideaale kuulutab. Ta on esimene läti kirjanik, kes sai aru, et kunstnik peab selgusele jõudma kõige pealt oma ühiskondliku seisukorra, oma orgaanilise ja ideelise kihissekuuluvuse üle, et luuletaja süda peab tuksuma igavesti kokkukõlas tolle kollektiiviga, kellega ta lahutamata on kokku kasvanud. Tema on esimesena veendumusele jõudnud, et mitte ülevalt, romantiliste ettekujutuste pilvedelt ei pea luuletaja oma ideedega tulema, vaid võrsub omas kihis, seisuses.

Ent mitte ainult ideelises usutunnistuses ei peitu Rainise ja tema luule suur väärtus ning jõud. Peeaegu võib öelda, ta ise on vastse sotsiaalse kunsti sümbol, tüübilisem, täielikum, selgem töörahva luuletaja kui võib-olla mitte ükski teine nii Lätis kui välismail. Ainult sellepärast omab ta sügav ideeline luule säärast kunstijõudu, et ta on sulatatud vaimustuseleekides ja valatud kristallpuhtaisse kunsti-vormesse. See ei ole väljastpoolt omandatav; see kasvab, sünnib ühes erilise sisuga, ning ainult selle kaudu võivad täielikult väljenduda, sõnastuda aine immanentsed omadused, ainult selle kaudu tunneb inimene iga üksiku luuleteose erilist ilu.

I.
Suur luuletaja ei ilmu äkki, ootamata, vaid võrsub, kujundub ning areneb aegamööda, võitluses iseene ja oma ümbrusega. Iga luuleteos on tema tundmuste ning mõtete, elu ning elamuste saavutus — osa temast enesest, tema isikust, individualiteedist. Ent kuidas on sündinud, tekkinud luuletaja mõtteilm? Kuidas moodustunud tema vaimlised väärtused? Kuidas arenenud tema individualiteet? — Kui me ei tea vastust neile küsimusile, siis ei mõista me põhjalikult luuletaja luulet. Kuid vastata võime neile küsimusile ainult siis, kui tunneme luuletaja elu, sest tema elu on tema kunsti võti. Kahjuks ei luba ruum siinkohal peatuda üksikasjalisemalt Rainise elu juures, mis iseenesest on äärmiselt huvitav. Esitan vaid konspektiivsed andmed tema välisest elukaigust.

Ja an Rainis (õige nimega Pliekšans) sündis 11. sept. 1865. a. Tadenavi mõisas, Illukste maakonnas.

Tema isa, Krišjānis Pliekšans, oli Tadenavi mõisa rentnik. Hiljemini rentis ta veel Randeni ja Berbenhegeni mõisa. Neis mõisais möödus Rainise lapsepõli ja noorus kuni ülikooli lõpuni.

Õppima hakkas Rainis alles kaheksa-aastasena. Koolis käis esialgu Griivi alevi saksa koolis, hiljemini Riia gümnaasiumis, mille 17-aastasena lõpetas.

Juba Griivi koolis tegi Rainis katseid luuletada. Gümnaasiumis luges Rainis väga palju, jätkas luuletamiskatseid, tõlkis Puškini „Mozart ja Salieri“ jne. Ent tõsine kirjanduslik töö algas peale gümnaasiumi lõpetamist, mil Rainis enne ülikooli astumist veetis poolteist aastat kodus. Seal kirjutab ta mitu näidendit ja lõpetas „Boris Godunovi“ tõlkimise. See tõlge ilmus trükist täiesti muutmata kujul aastat 15 hiljemini, kuna „Austrumi“ toimetaja Velme, kellele tõlge tol korral saadeti, seda ei trükkinud, ei leidnud tarvilikuks tõlkijale isegi vastata.

1884. a. astus Rainis Peterburi ülikooli õigusteaduskonda, mille nelja aasta pärast õigusteaduskonna kandidaadina lõpetas. Õigusteaduskonna õpingute kõrval tegi Rainis palju tegemist ka filoloogiaga. Sel ajal on kirjutatud ka tema epigrammid ja satiirid „Väikesed parmud“ (Mazie dunduri). Peterburis võttis Rainis elavalt osa läti üliõpilaste ringist, kust viimati saabusid üksteise järele kolm tähtsat „Dienas Lapa“ (Päevalehe) toimetajat: Fr. Bergmans, P. Stucka ja Rainis. Need mõlemad Rainise sõbrad ja kaasvõitlejad olid edumeelseist püüdeist tiivustatud ja revolutsioonivaimust läbi imbnud.

Peale ülikooli lõpetamist töötas Rainis paar aastat Vilnas, siis Jelgavis, kuni ta detsembril 1891 Riiga „Dienas Lapa“ toimetajaks kutsuti. Uue toimetaja ametisse asudes ootasid laiemad seltskonna-kihid, mis ütleb uus toimetaja. Rainis ei sea üles iseäralist programmi. Lihtsail sõnul teatab ta avalikkusele oma toimetajatöö algusest. See teadaanne on tähtis selle poolest, et ta sisaldab üldjoonis kõik need printsiibid, millele Rainis on truuks jäänud mitte ainult ajakirjanikuna, vaid ka luuletajana. Ta ütleb umbes järgmist: 1) tuleb teha suur töö: kanda vendadele valgust, viia rahvas heledale, õnnelikule tulevikule vastu; 2) vaimuvalgus on iga rahva suurem jõud ja tugevam võitlusabinõu; 3) vaimuvalgus peab tungima vaesemate, alamate kihtide hulka; 4) et haridus on kõige kergemini kättesaadav rikkastele, siis tuleb edendada rahva rikkust; 5) rahva au, rahva hea käekäik, rahva vara — neid, tuleb kõige kõrgemaks

pidada; 6) kõrgeim siht on rahva arenemine, mida tuleb edendada igasuguste abinõudega.

Nii siis, mis Rainis iganes teeb, tema silmi ees seisab ikka see suur töö: rahva vaimliste, aineliste ning ühiskondlikkude, sotsiaalsete kultuuriväärtuste ümberkujundamine ja arendamine.

Mis Rainisest kui ajakirjanikust ütelda, on see, et ta oma stiili ja väljendusvahendite kui ka oma iseloomu poolest, kes armastab üksindust ja enesesse süüvimist, ei ole ajakirjanik harilikus mõttes: ta ei kirjuta laialt ega hooplevalt, vaid lühidalt, kontsentreeritult, asjalikult, paiguti teravalt.

Kui initsiaator, kui sotsiaalpoliitik, kui aatetule kandja pimedaisse rahvakihtidesse, kui proletariaadi virgutaja, proletariaadi ilmavaate kujundaja ning kuulutaja jääb Rainis läti ajakirjanduse ajalukku jäädavalt püsima.

1. dets. 1895 lahkus Rainis toimetaja-ametist.

Ühes toimetaja-ameti lõpetamisega algab Rainise elus uus ajajärk, kus ta vähehaaval kunsti poole pöördub ning saavutab ühe võidu teise järele, loob läti kirjanduses terve esteetilise revolutsiooni.

Algab uus elu, uus töö.

Nüüd elab Rainis mõni aeg Jelgavis, siis Berliinis, kuni viimaks Poneveži elama asub, kus ta advokaadiks kinnitati. Ent 1897. a. suvel arreteeriti ta poliitilistel põhjustel. Ta olevat peasüüdlane uute sotsiaalsete ideede levimises.

Vangis tõlgib Rainis „Fausti“. Peale seda, kui ta tõsiselt haigeks oli jäänud, vabastati ta pantraha vastu vangist ja saadeti kuni kohtuotsuseni Pihkvasse elama. Enne ärasõitmist laskis ta vangla õpetajal end Aspasiaga laulatada, kellega ta juba varemini tuttavaks oli saanud.

Pihkvasse jäi Rainis poolteiseks aastaks. Elu siin ei olnud rõõmustav: majandusline kitsikus, Rainise põdemine. Ka meeoleolu oli rõhutatud, sest polnud teada, missugune tuleb kohtuotsus. Ent neetud eksistentsiküsimus sunnib teda ometi töötama. Ta teeb tõlkeid „Mājas Viesa Mēnēšraksta“ jaoks. Pihkvas on tal tõlgitud Lermontovi „Demon“, Lessingi „Naatan Tark“, Hauptmanni „Põhjajunud kell“ j. t.

„Rainis oli nüüd sunnitud kirjanikuks jääma“ — ütleb Aspasia — „kuigi esiotsa ainult tõlgete läbi.“ 1898. a. ilmus trükist „Faust'i“ tõlge. Rainisel tuli selle tõlke üle veel mõni keeleteadusline poleemika keeleteadlase Mühlenbachiga läbi teha — ning tema nimi oli saavutanud läti kirjanduses kuulsuse, millisega ei või uhkustada keegi

teine läti luuletaja. „Fausti“ tõlge sai nurgakiviks kogu läti moodsale lüürikale väljendusvahendite suhtes — oli loodud lopsakas, rikas kunstikeel.

1899. a. suvel saabus kohtuotsus, mis kõlas: 5 aastaks Vjatka kubermangu, arvestamata vangis ja Pihkvas veedetud aeg. Pagulase-elukohta sõitis Rainis üksi, kuna Aspasia Riiga asus ajakirjanikuna töötama. Rainisel tuli elada väikeses alev-linnakeses Slobodskis. Siin on tõlgitud Shakespeare'i „Kuningas Lear“, „Antonius ja Kleopatra“, Goethe „Clavigo“, „Prometheus“, Schilleri „Wilhelm Tell“, Heine „Ratcliff“, „Rimini“ j. t., Hamerling'i „Amor ja Psüühe“ ja palju teisi. Rainise karistus vähendati ühe aasta võrra ning 1903. a. suvel võis ta jälle kodumaale tulla.

Tähtsam, mis Rainis Slobodskis kunstnikuna saavutas, oli kimp luuletusi, mis ta sügavtundeliselt häälestatud koguna sümboolse nimetuse all „Kauged kajastused sinises õhtus“ (Talas noskaņas zilā vakarā) välja andis.

See luuletuskogu seisis oma ideelise ja esteetilise väärtuse poolest kaugelt kõrgemal kõigest sellest, mis sinna maani läti kirjanduses, eriti lüürikas, oli saavutatud: ta lõi läti lüürikas uue ajajärgu.

Kodumaale tagasi pöördunud, elas Rainis esialgu Riias, siis Karlsbadenis (Riia mere ääres), kus ta omale väikese suvila ehitas. Siin veetis ta ühes Aspasiaga umbes kaks aastat, tegemist tehes peamiselt kirjandusega. Paari aasta jooksul oli tal valminud teine luuletuskogu „Tormi küli“ (Vētras sēja), mis ilmus 1905. a. Samal ajal ilmus kuukirjas „Mājas Viesa“ tema tähtis impressionistlik draama „Tuli ja öö“ (Uguns un nakts). Ent Rainis ei olnud ükskõikne ka seltskondlikule tööle. Ta oli „Mājas Viesa“ ja „Peterburgas Avize“ kaastööline, redigeeris ühiskondlik-politiliste tööde kogu „Darbs“ (Töö) jne.

1905. a. tormiliste sündmuste saabudes sõitis Rainis välismaale, kuhu ta jääb kuni 1920. a. Nüüdsest peale on tema elu intensiivne kirjanduslik töö. On ilmunud terve rida kirjanduslik-kunstiliselt väärtuslikke töid: luuletuskogud „Tuule kantud lehed“ (Vēja nestas lapas), „Need, kes ei unusta“ (Tie, kas neaizmirst), „Lõpp ja algus“ (Gals un sākums), „Vaikne raamat (Klusa grāmata), „Rahutu süda“ (Nemierīga sirds), „Kolmed veerud“ (Treji loki), „Hõbetaud valgus“ (Sudrabota gaisma) ja teised, poeem „Ave sol“ ja näidendid: „Kuldratsu“ (Zelta zirgs), „Induls un Arija“, „Puhu, tuuleke“ (Pūt vējini), „Mängin ja tantsin“ (Spēleju, dancoju), „Joosep ja tema vennad“ (Jāzeps un viņa brāli

„Girts, Vilks“, „Rongakene“ (Krauklitis), „Ilja Muromietis“ ja teised.

Iga uus kunstitöö, mis ta loonud, on kallis saavutus läti kirjandusele. Rainise dramaatilised tööd tekitasid terve revolutsiooni lavakunstis ning on saavutanud tunnustust mitte ainult kunstiharrastajailt, vaid ka laiemalt rahvakihitidelt. „Tuli ja öö“ näit. oli ühel hooajal umbes 45 korda etendusel.

Välismaale sõites valis Rainis omale elukohaks Itaalia Šveitsi osas asuva Castagnola küla Lugano järve kaldal. Selle maakoha nõiduslik loodus on jätnud tähelepandava mõju kõigisse Rainise ja Aspasia töisse. Rainis töötas seal peaaegu ainult väljas looduses. „Lätlastele on Castagnola püha rändamise koht,“ ütleb keegi proua Ozolin-Krauze, „kus nad käivad, et näha ja kõnelda Rainisega. Suure maailmasõja ajal kohtasid siin üksteist kõik isamaast eemale tõugatud. Castagnolas on enam kui kuskil mujal Läti saatuse üle räägitud. Kõige pimedamail Läti saatuse päevil tulid nad end soendama ja jõudu koguma Rainise kuuma isamaa-armastuse juurde.“

1920. a. tuli Rainis Läti valitsuse ja sõprade kutsel tagasi kodumaale. Teda võeti kui esimest ja suurimat Läti vabaduseidee kehastajat ja vabaduse eest võitlejat kuninglike auavaldustega vastu. Oli moodustatud eriline „Rainise ja Aspasia püha“ komitee. Vaimustus ja elevus, mille Rainise ja Aspasia kodumaale ilmumine sünnitas, tõendab, mäherdune jõud, missugune väärtus on nende luulel, nende suurel tööl.

Praegu elab Rainis Riias, oli viimasel ajal Natsionaalteatri direktor ja praeguse seimi liige.

Rainise elulooga lähidalt tutvudes märkame siin mõned iseloomulikud tunnismärgid. Rainise elu on täis rahunust, elamusterikas. Ta ei ole võinud püsida vaikses rahunurgas, ilutseda, tähele panna ega kujutada eemalt. Ta on visanud kogu oma „mina“ luuletajana ja inimesena ellu, eluvõitlusse. Elukogemuse rusuv võim ei suutnud maha suruda temas aaterahunust, ei suutnud meelitada külluse ning mugavuse varju alla. Rainis pole alistunud, nagu Andrevs Niedra ja teised, valitsevale olukorrale. Aktiivsuse- ning võitluseinimesena ja luuletajana ei ole ta oma taideväärtusi ära müünud läätseleeme, elu praktiliste headuste eest.

Ajaloolise ja teadusliku materialismi pooldajana on ta oma kunstiga teeninud kõrgemat idealismi, mis elus võimalik. Rainise elu ja luule on üks ja sama. Mis ta elab, on tema luule, ning mis ta luule-

tab, on tema elu. Sellest ep see nõiduslik jõud ja kaunidus, mis meid kisub ning köidab tema isiku, kuid veel enam tema luule külge.

II.

Rainise luulegeenius ärkab ja hakkab avalduma vangis ja pagulas. Juba alguses, oma kunstitegevuse esimesel ajajärgul, erineb Rainis teistest läti kirjanikest. Ta hakkab luuletama ainult pooles elueas. Poole eluea valud ja raske töö on karastanud ta ilmavaadet, sulatanud tema aateid, kuni moodustus teravalt viilitud pärlendav kristall. Kahtlusetuuled on teda painutanud, kuni ta tahe muutus kaldaks ja paindumatuks nagu teras. Rainis on esimene läti kirjanik-kunstnik, kel sünnipärased instinktid on ühtinud kokkukõlaliseks tervikuks terava mõistuse kinnete ja tugeva tahte distsipliiniga.

Luuletegevuse alul teotseb Rainis kõige enam tõlgete kallal. Suurem ja tähtsam tema tõlgete hulgas on „Faust“. Jõud ja kaunidus veetleb Rainist, kus nad ka ei avalduks. „Faust“ on ratsionaalselt mõtleva, oma võimü tunnustava kodanluse ehtsam taitetöö. Töörahas on kodanluse vaenlane, ja Rainis tema ideoloog. Ent ta tõlgib siiski kodanliku „Fausti“. See tunnistab tema sügavat tõsidust ja kunstikavatsusi. Tema ei tööta igavuse pärast ega alasti kihutustöö jaoks. Tema töötab nendele, kes kunstist aru saavad ja tahavad aru saada. Neid ergutab „Faust“ puhtesteetiliste abinõudega igavesti edasi püüdma. „Fausti“ tõlge üksi, ütleb A. Upits, kaalub üles terve aastakümne läti kirjanduses. Eriti tõlke keel, isegi enam kui sisu. Rainise tõlkes on saanud „Faust“ läti noorsoole lähemaks ja arusaadavamaks kui originaalis.

„Fausti“ tõlkides tuli Rainisel võita läti keele vaesust ja paindumatust. Mõtteid ükshaaval läti keele vormidesse ümber valades tuli otsida ja luua Rainisel uusi sõnu, uusi sõnavorme. Mõned läti keeleteadlased, nagu juba mainisin, tungisid Rainisele sellepärast küll kallale ning ei tahtnud aru saada, et mitte nemad, mitte keeleteadlased, vaid luuletajad loovad uusi sõnu ja kannavad neid rahva sekka. Muidugi sünnib niiviisi ka palju elulist, sest suurem osa Rainise loodud sõnadest on juba levinud läti keeles ja kirjas, läti luule ei ole enam ilma nendeta mõeldav. Vana klassilise „Fausti“ tõlge on saanud keelerikkuse allikaks, millest alatasa ammutab läti kirjandus.

„Kauged kajastused sinises õhtus“ (Tälas noskanas zilä vakarä) — 1903. a. See on Rainise esimene luuletustekogu, mis sisaldab peamiselt Vjatka ajajärgu luuletusi. Täh. raamat iseloomustab Rainist esimene kord kui omapärast ja suurt luuletajat. Oma aja kõrgemate aadete täielikum kajastus, on ta ise ajajärk läti kultuurielus. Armastust ja viha on täis Rainise süda. Sajad penikoormad kaugel, soode ja laante taga ei lakka ta mõtlema armsast isamaast ja tema saatusest. Pikad aastad kuulatab ta, kas ei kostu kevadehelinad; nägu pöördub igatsusis kodumaa poole, hing nõretub valupisaraist. Tähelepanelik kuulatamine, hõõguvad igatsused, sügavad valud, ahastus, väsimus, pakatavad lootused, jõud — kõik hinge koormav rahutus Rainise luules kuulub tõesti nagu kauged kajastused sinises õhtus.

Rainis ei ole rahul oleviku eluga, mis on kui needmine, ja ta lohutab ennast mineviku ainetega — „Muinas-aeg“ (Senatne). Siin elustab ta nõiduslik-sädelevas selguses kõik muinasaja romantika tema „liigo“-laulude, kumavate jaanikute ja näkkidega kuuvalgel, orjavaimudega päikeseta õhtus, kolmevärvilise päikesega, mis põleb pea sinisena, haljana, pea punasena. Teises, veel kaunimas ja suurejoonelisemas muinasaja luuletuses „Kuningatar“ (Karalmeita) väljendub vaikselt aimatav jõud sügavsümbolistlikus kujus.

Kuningatar.

Tollel õudsel päeval
vereojad jooksid:
maasse vajus loss ja kuningatar...
Kaunis kuningatar
istub allmaa lossis,
istub, ketrab kuussada ju aastat.
Seinad — merivaigust,
põrand — haljast vasest;
pärlmutrist seal lagi, talad — terassinkjad.
Kuningatar kaunis, —
vokk kui kõu tal valju,
kalliskivist värten, lõng — kui piksejuga;
istub kuldsel toolil,
silmis valuläige,
istub, ketrab; jalge ees must peni.
Aeg-ajalt must peni
uriseb, pead tõstab,
kaugel pealmaa verelõhna haistes...
Teisel õudsel päeval
tõuseb verepulmas
maapinnale loss ja kuningatar:
kuningatar koob siis
tue päeva kangaid;

kude — piksejoad, lõimed — vikerkaarsed.
Uue päeva ehted,
päikse kuldne kate
soojalt ümbritsevad kõiki valulapsi.

„Kuningataris“ paistab juba selgesti Rainise luule eriline iseloom. Siin esineb puht-esteetiline sümbolism. See sümboolika ei ole eesmärk iseeneses, vaid abinõu ja üks ese neist suurist ühiskondlikkude aadete sümboleist, mis ühendab luuletuses üksikud kujutelmad. See on kahekordne ülesanne ja nõuab kahekordseid jõupingutusi. Kõige täielikumal kujul peavad siin ühtima ühelt poolt puht-esteetiline tundmuste puhang ja teiselt poolt ühiskondlik aade — mõte. Rainises on jõurikkalt elustunud see kõrgeim kunstiloomingu võimete süntees.

Ent muinasaja romantika suudab Rainist vaid hetkeks kütkestada. Ta astub tänapäeva lämbunud õhku, tänapäeva inimeste hulka. Tänapäeva inimese esindaja on aus kodanik — jõukas taluperemees, rasvaläinud pudukaupleja. Viha ja sügavat valu vastuhelkivas satiiris vaatab Rainis mõistliku kodaniku elukäiku. See on vaga isamaa-armastaja, kes teab, et ei tule ärritada, vaid kannatada, leppida selle kõige väiksemaga. Paremini kümme kord selgema painutada, kui karjuda ülekohtust. Isegi kui sulle näkku sülitatakse, siis tuleb ainult ära pühkida, sest vastu lüüa ei passi kodanlasel. Rainise filister on reaalne, isegi liialdamatu. Hämar paistab Rainisele tänapäev. Venides mööduvad päevad, jõuetud, mõttetud, just kui veri tilgub haavust. Pole ruumi, kus sirutada oma tardunud sooni, ajud kõrbevad, jäsemed roostetavad kui vana masin. Kes puhtam, see on üksindusele määratud. See peab minema mägedesse üksikut teed, kus otsatu vaikus ahistab südant, ent rinnus põlevad terve maa igatsused („Mägede käija“ — Kalna Käpejs). Rainise luuletus „Mägede käija“ kuulub nende haruldaste tööde hulka maailma-kirjanduses, milles kajastub see kõrgem idee, mis püsib sama kaua kui aeg ja inimkond. Muidugi mitte idees iseeneses, vaid tema individuaalses kajastuses ja väljendusviisis on kunsti elu ja jõud. Mägede käija aade pole kuskilt kuulnud ega välja mõeldud, vaid kogu kunstniku hinge sügavamate tundmuste ja elamuste saavutus. Ja väljendatud kõige täielikumate impressionistlikkude väljendusvahendite kaudu. Luuletus on täis sisimat dünaamilist jõudu ning hoovavat elu.

Suur osa Rainise luuletusist on sügavad individuaalse üksinduse mõtte ja valude kristallid. Mõtted sünnivad ja töötavad Rainisel eriti siis, kui ta on üks.

Ent inimene ei saa alati olla kui pinguletõmmatud keel. Viha ja ahastuse vaevatud luuletaja süda ei lakka igatsemast armastusevalusid ja õnnelihtsat inimlikku armastust. Niisugustel hetkedel sulab luuletaja kalestunud süda ning ta kummardub üle pudenenud õiekese, üle nõtkete kristallsõrmekeste. Süda on täis armastust kui maiķuu rohelust, nagu õitsev uibuaed täis lõhnu. Kindel aate-
luuletaja on muutunud painduvaks ja helisevaks kui hõbe-
keel. Ei ole sarnast armastusetundmuse nüanssi ega ni-
tasast akordi, mida tema luule ei helistaks oma unelevas
meloodias.

Rainisel on palju seda, mis kõigil armastuselaulikuil, ent veel enam seda, mis teda kõigist armastuselaulikuist eraldab. Tema väljenduses pole ühtki fraasi, ühtki banaalset tindi ega higissõrme plekki, milleta pole harjutud nägema ühtki armastuselaulu. Ning Rainise armastus ise on võõra, erineva iseloomuga. Kõige sügavama maheduse saatjaks ei ole ta harilik kitsas egoism. Ka Rainise armastusel on elav sotsiaalse sümpaatia värving. Sügavalt tuntud, selgelt tajutud, ülevas kunstivormis sõnastatud sotsiaalne aade on Rainise lahutamata element, selle suurim sügavus ja kõrgem väärtus. Ta peab armastama naist, peab armastama üht, et selle kaudu kõiki armastada. Armastusepuhang toob talle suve südamesse. Unke, üksildane, tühi elu muutub jälle heledaks ja soojaks, täis päikest, ja ta võib teistele jälle päikest kuulutada.

Elu oli tühi —
sisu sa andsid;
elu oli alasti —
lilli sa kandsid;
elu oli külm —
soojust sa löid;

elu oli pime —
päikest sa töid.
Ma jälle päikest
kuulutan nüüd —
ning kostub rinnus
uus elu hüüd.

(„Elu oli tühi“.)

Jah — päikest kuulutama tõttab Rainis omale rahvale. Ta on muutunud pehmeks kaastundmuses ja armastuses viletsa rahva kannatuste vastu. Teda peab aitama. Peab kalestuma ja viskuma võitlusse.

Võitlusehoos ja võiduvaimustuses kõlab kaugele aatele Rainise hümn. See on isesugune salapärane võim, individuaalne ja kollektiivne korrage. Kes selles tules on hakanud põlema, ei hooli enam ei enesest ega teistest, ei vaata kõrvale, vaid ainult läheb; kõik ümber on pime, ent ta näeb oma ainukest säravat tähte („Ainuke täht“).

Isemoodi hüüab Rainis läti noortele. Vana õpetus kõlas: noorus peab olema mõistlik, vaga, alandlik ja sõna-

kuulelik. Rainis lausub: noorus peab olema julge ja üleannetu; rahvas tänavail vaadaku ja imestagu. Ta puistaku hõõguvaid süsi üle rahva peade, käristagu kattehilbud, kõnelgu võimsalt, loitvat tõrvikut käes hoides. Noorusejulgust ja noorusejõudu on täis see ühiskonna osa, kelle juurde Rainis tuleb. Too on terve pika öö valvel olnud, on kannatanud ning pole ahastusse langenud. Nüüd, uue aastasaja puhangus, võib ta hingata värsket õhku, võib avada akna ja imetella, kuis kauguses koidab valgus. Ent see on ainult jõuduandev aimdus. Ei tule midagi iseenesest. Uus aeg ei tule, kui rahvas ei too seda ise. Mitte hädaldada ja oodata, vaid jõuga murda ahtake tee. Rainis räägib pedajatest mereäärseil luuteil. Tuul murrab nad, sest et on teistest kõrgemad, sest et nende vaade ulatub üle kauguse, ent peituda ja selga küürutada nad ei suuda. Aga säärane jõud ja säärased igatsused pole hävitatavad. Kõrged männid kerkivad peale murdumist vetest laevadena esile, et saavutada kaugu, kus koidab päike („Murtud männid“).

„Murtud männid“ on Rainise enese ja tema aja kaasvõitlejate, ideaalsete revolutsiooniliste võitlejate elukujutus. Viienda aasta eelõhtul näeb ta juba suurte sündmuste algust. Koidab vastne päev, viimnepäev, mis muudab maailma rusuks ja tuhaks. Vana maailm, äraiganud, ebaõiglus purustub, et võiks kasvada vastne, eluline, haljendav ja jõuda täiuseni. Ent see pole siiski lõpp, vaid algus, lõpmata pika võitluse- ja arenemistee algus.

„Kaugete kajastustega“ ilmutub Rainis kui täiesti küps omapärane kunstnik, kelle iseloomuline ilme peegeldub igas ta hilisemas luuletuskogus. Ta on revolutsiooniline luuletaja, kes ühinedes toetab tööliste vabadusvõitluse liikumist ja julgelt kuulutab võitlust kogu elu vabastamiseks; kavakindel sotsialist, sügav mõtleja, kes lühikesis katkendilisis salmes väljendab terve ühiskondliku filosoofia süsteemi. Mitte alasti targutamises, vaid kõige täielisemas luulekujus.

Viienda aasta järele saabub õudne reaktsioonijajärk. Esimesed vabaduse saavutamise katsed on ebaõnnestunud, võitlejate read on laiali pillatud — ka luuletaja peab minema pagulasse, võõrsile. Kaugelt jälgib ta murtuna isamaa häda.

Võõrsilt saadab Rainis jälle „vaimus lähedaile armsal kodumaal“ kaks luuletuskogu: „Tuule kantud lehed“ ja „Need, kes ei unusta“ (1910). Esimene neist on konfiskeeritud „Vaikse raamatu“ lühendatud, tsensori nõue-

tele vastavalt kokkuseatud trükk. Selle eessõnas lausub ta: „Aeg ise luuletab kaasa, ja igaüks teist, kes teeb tööd ja tunneb kui väike osa kõiksusest, on luuletaja, sest mass luuletab meie päevil töös kõige kaunimat eepost, ja see on ainult sissejuhatav laul. Meeleldi olen keeldunud tarvitamast kauneid värvilisi kujusid, kirjult palmitsetud sõnade ridu; siin on ainult tundmused, mis tulevad lukustamata südamest. On sündmusi, mille sisemine luuleline tundmus on nii tugev, et tõrjub eemale väljenduse luulevahendite kaudu.“ Alam rahvakiht on surutud jälle orjaikkesse, ja tasa, vaikselt kõlab talle Rainise laul. Kangelaste valud ja surm on nii lihtne ja suurejooneline, et alasti sündmus on juba omamoodi kõige liigutavam luule.

Taat, emake, lapsed, kaasvõitlejad —
kõik, kõik minult armuta riisund on nad!

Mis järele jääb mulle, veli!?

Vaene velleke, seda nad suudavad;
üht nad ei suuda: sind oigama sundi!

— See sulle jääb, minu veli!

* * *

Ah, raudu nad panevad käed mul, sest peri
ei ole ma. Sõrmedest niriseb veri! . . .

Veli, mu veli!

Vaene velleke, seda nad suudavad;
üht nad ei suuda: sind oigama sundi!

* * *

Ah, nad veel vanglasse heidavad mind;
kustuvad silmad seal, tarretub rind.

Veli, mu veli!

Vaene velleke, seda nad suudavad;
üht nad ei suuda: sind oigama sundi!

* * *

Ah, nad kõrbe mind saadavad, inimjälg
puudub kus. Surm ootab seal, hiilib nälg.

Veli, mu veli!

Vaene velleke, seda nad suudavad;
üht nad ei suuda: sind oigama sundi!

* * *

Ah, nad mind täägega, kuulega läbistavad;
kangund mu keha veel pilkavad, häbistavad!

Veli, mu veli, mu veli!

Velleke, armsam, seda nad suudavad —
üht nad ei suuda: sind oigama sundi!

Vaimustusleegid vaid säravad silmi sul,
sõbrad veel võitlevad verisel köidikul —
see sulle jääb, minu veli!

* * *

(„Vaene veli“.)

Lihtne ja oma lihtsuses traagiline on kogu töörahva elu. Selle elu tõelist tuuma ei saa väljendada kirjult-irvendavate kujudega. Suurem hulk luuletusi liigutab siin just oma idee sügavuse ja lihtsa väljenduseiluga. Vaiksed on üksikud luuletused ja vaikne nende ühine kõla. See on tõesti „vaikne raamat“ sõna sügavamas mõttes.

Kogu oma järgnevas luules jääb Rainis küll otsekohesesse, küll kaudsesse, kuid üldse katkestamata ühendusse läti töölistega, tema ühiskondlikkude võitluste ja otsingutega. Tema edasised luuletustekogud ei üllata enam nii, kui ta „Kauged kajastused“. See raamat on nii sügav sisult ja nii rikas väljendusvahenditelt, et Rainis võib edaspidi ainult täiendada seda, mis selles alustatud. Rainise esimesed luuletused on kirjutatud sügavas üksinduses ja individuaalse mõtiskluse vaikuses. Ning seal on Rainis kõige tõelisem ja sügavam.

1905. a. on Rainis revolutsiooni keerus, elab ning võitleb kaasa, ja luuletab sellest, mis väljaspool teda ja temas eneses. Tema „Tormi küli“ (Vētras sēja) — 1905. a. — väljendab salmides esimest avalikku ühiskondlikku võitlust; siin helgivad need verevad tulekeeled, mis heidavad verist kuma üle äsja virgunud maa. Too on kangelaste, kalevite aeg, mil ükski ei vaata tagasi, mil pisemad ja arglikumad tormavad teiste seas edasi, ühisest aatest aetud, ühisest vaimustusest õhutatud. Selles kogus on revolutsioonija unustamata luuletusi, kus terve suur võitlus peegeldub oma sajasuguses kujus ja helides.

Erilist tähelepanu väärib Rainise sümbolistlik poem „Ave sol!“ (1910). Siin kujutatakse viienda aasta liikumist. Ta sisendab endas päikese ürgset võitlust kõigi vaenuliste võimudega. Kuski mujal pole idee ja vorm nii imestamisväärikselt kokku kasvanud kui poemis „Ave sol!“ Isegi „Fausti“ paremad kohad paistavad kuijad abstraktsioonililled võrreldes lõhnavate „Ave sol!“ ridadega. Täis jõudu, julgust, lainetama hakanud ranniku hingust on siin Rainise luule.

Kui talve ja pimeduse võim murtud, siis vallandab päike oma hävitavad kaasvõitlejad. Kõik elustub ja puhkeb õide. Ent vähehaaval hakkavad kostma karedad helid sellesse õite pühasse sinfooniasse ning lööb lõkkele vana võitlus päikese ja külma, valguse ja pimeduse vahel. Ja võit kaldub viimase poole.

Rainise eepilisel luulel on suur kunstiväärtus mitte ainult kui imetäiuslikul loodusluulel, vaid veel enam kui viienda aasta veriste sündmuste sümboolsel kujutlusel selle

eelõhtu ootuse, suure võitluse ja järgneva reaktsiooniga. Looduse kujutlused on siin vaid sümboolsed maalid, sügava ideelise sisu vastuhelk.

Võitlus valguse ja pimeduse vahel on igavene — mil-lalgi ei lõpe ta, sest siis hukkuks ka maailm, inimkond ja kõik. Rainise luule maalid on selle filosoofilise kinde sümboolne kehastus. Kuidas seda vaheldusenähtust nime-tada — võitluseks, eluks — ükskõik: luuletaja näeb vaid sümbolit — päikest. Siin hakkab helisema esimene kord Rainisel see filosoofiline motiiv, mis hiljemini tema töis hakkab ikka enam maad võtma. Peale kihivõitluste hak-kavad teda enam huvitama ja ligi tõmbama kogu inim-konna püüded ja ühised sihid. Peale kindlate ühiskond-likkude motiivide hakkab tema luules ikka enam kostma filosoofiline mõte, mis sisendab endas ka kogu inimkonna arenemise teed. See suund on aimatav tema järgmises luuletuskogus „Lõpp ja algus“ (Gals un sākums“ — 1913), kuigi selle esileheküljel on pühendus: „Sulle, alam rahvas“. Peale selle näitab Rainis kõnealuse koguga, et ta võib olla mitte ainult suurte ühiskondlikkude ja filosoofiliste probleemide kujutaja, vaid ka kõige intiimsemate, kõige mahedamate inimese hingeliste elamuste tõlgendaja ja luuletaja. Oma luules oli ta juba kajastanud 1905. a. poliitilisi sündmusi kodumaal; tema oli oma luules kurtnud reaktsiooni löödud haavade üle ja julgustanud väheusk-likke edasi võitlema; ta oli väljendanud ja kujutanud ka maailmas laialipillatuid ja hulkuvaid tundmusi ning mõt-teid, valu ja rõõmu, igatsusi ja aateid. Jäi üle — kohata oma südant, otsida ja leida eneses jõudu. Selles süvene-mises oma südamesse on sündinud ka see laiaulatuslikum ja rikkalikum Rainise luuleraamat.

Oma seniseis kunstitöis oli Rainis väga tagasihoidlik enese suhtes: ta ei rääkinud peaaegu sugugi oma tund-mustest. Siin just vastuoksa: avameelselt nagu laps kujutab ta siin peamiselt oma individuaalseid ja esteetilisi tundeid.

Rainis ei kujuta siin enam kaht vaenulist võimu, kus võitma peab alam rahvas. Ta vaatleb elu alalist rütmi ilma lõpu ja alguseta, vaatleb seda kõrgemat ühtlust ning kokkukõla, kuhu püüab inimkond. Tema stiil on muu-tunud klassiliselt rahulikuks ja läbipaistvaks nagu vaikselt suvepäeval lai veepind, milles peegelduvad sinitaevas, puud, rohi, lilled. Selle raamatuga algab Rainisel rida töid, millel peamiselt esteetiline väärtus.

Kogu maailmasõja ja revolutsiooni teise vaatuse aja-järgul asub Rainis võõrsil, samuti Läti Nõukogude Valit-

suse, Bermonti jne. suuril ajaloojärkudel. Ent tähelepanelikult jälgib ta neid suuri sündmusi kodumaal. Iseseisev, sõltumatu Läti on saanud ta ideaaliks, ta unistuseks. Tema luules heliseb nüüd mõte ühendatud läti rahvast, läti riigist, läti keelest, läti hingest. Need mõtted kostavad ta kogust „Ole tervitatud, vaba Läti“ (Sveika, Brīva Latvija), kuid eriti „Daugava“ (Väina). See laul on jagatud nelja jakku: Must Daugava, Punane Daugava, Valge Daugava ja Päikese-Daugava. Mõnede sümboliseerivate kujude ja personifitseerimisega dialoogides kujutab Rainis siin kõiki neid võitlusi, mis viimaseil aastail Daugava kaldail möllanud, ning kõiki neid muudatusi ja valusid, mis Läti läbi elanud, kuni saavutas iseseisvuse.

„Kolmed veerud“ (Treji loki — 1920) sisaldab eneses kolm iseseisvat tsükli: „Kuju“ (Uz mājām), „Addio bella“ ja „Ussi sõnad“ (Cūsku vārdi). Siin pöördub Rainis täiesti enese isiku inimlike elamuste ja nendega seotud mõtte juurde. Veel enam tuleb rõhutada seda järgnevate kogude suhtes: „Hõbetatud valgus“ (Sudrabota gaisma), „Muusa kodus“ (Muza mājās), „Kuldsõel“ (Zelta sietiņš), „Lilled aken“ (Puku lodziņš), „Lapsepõlve päike“ (Bērniņas saule) j. t. Eriti väärtuslikuna on nimetatavad „Addio bella“ ja „Hõbetatud valgus“. See on armastuselüürika, päikese- ja noorusekultus. Päikese- ja noorusekultust võis märgata ka varem Rainise töis, ent armastuse- ja noorusekultus on tema luules midagi uut. Luuletaja ise nimetab seda kultust kuskil seletussõnas „päikese, naise ja nooruse usuks“, tähendades, et „sel on tulevik“. Need luuletused on läti arvustuse poolt südamlikku tunnustust leidnud ja nimetatud „kõrgemaks armastusluuleks“.

Siin leidub palju uut ka luule vormi ja stiili suhtes: mahedus, värvide küllus, graatsia, mille Rainis kaasa toonud päikeseküllasest Itaaliast ja selle rahva luulest.

Veel mõni sõna Rainise luulest üldse. Mis luule luuleks teeb, pole mitte ainult sisu, vaid just väljendusviis, vorm, stiil. Mis puutub Rainise luulekeelses, siis on see kohati värvi- ja kujurikas, kohati küllalt kuiv ja lakooniline, olenedes sellest, missugune on aine. Poemis „Ave sol“ näit. sädeleb Rainise keel kõigis vikerkaare-värves, sellevastu epigrammides on ta kalk nagu teras. Mis puutub rütmisse, siis on see Rainisel ideaalselt puhas, ent ta tarvitab ka niinimetatud vaba rütmi.

Rainis on läti moodsa luulekeele reformaator, kes seda uute, sõnade varal suurel määral on rikastanud. Ka

luulevormisse toob ta uudusi. Erilist tähelepanu väärib lühendatud — 9-realine — sonett, mida ta õige laialt tarvitab.

Üks iseloomustav Rainise keele ja luule tunnus on tema sümbolism, millel on omapärane värving. Seda võiks nimetada ideeliseks sümbolismiks, sest ka kõige lihtsama sümboli taga peitub mõni tähtis mõte. Rainise lüürika stiilil on veel teine eriline joon — satiiriline toon. Veel tuleb nimetada, et Rainis kasutab oma luules suurel määral rahvalaulu esteetikat; mõnd laulu, kui tal poleks uuema aja sisu, võiks pidada rahvalauluks. Eriti suurel määral on tarvitatud seda rahvalaulu-esteetikat poemis „Ave soll!“ Peab alla kriipsutama ka seda, et Rainis on noorsoo-laulik. Nooruse tunnused on — mitterahulolemine enese ja eluga, igatsemine ja püüdmine täiusele ja harmoonilisele elule. Armastus, viha, vaimustus, jõuküllus — ka need on nooruse tunnused, ja kõik see leidub Rainise luules. Ent peasi — idealism. Ning Rainise luule on nii rikas idealismist.

Rainise lüürika on nii sisu kui vormi poolest, nii ideelises kui esteetilises suhtes monument läti kirjanduses, millega pole võrdsed. Rainis lõi oma luulega uue, rikkaliku ajajärgu läti lüürikas. Ja mitte ainult lüürikas. Tema luule on muutunud suurel määral juba ühiskonna omanduseks ja mõjustab tervet läti vaimlist ja esteetilist kultuuri.

(Järgneb.)

Karl Aben.

Ernst Enno.¹⁾

Hiljuti oli Eestis kirjanduslik tähtpäev. Üks meie aja Eesti kõige omalaadilisematest ja silmapaistvamatest luuletajatest, Ernst Enno, sai 50-aastaseks.

Käesoleva aastasaja alguses hakkas jälle Eesti kirjanduses pikemate aegade järel kärsitumat otsimist, taotlemist, liikumist ja pisut hiljemini tõusu tundma. Üks selle uue liikumise, uue luule, kandjatest on Enno, kellest vähe larmi on löödud, kuid kes sellest hoolimata tähtsat osa Eesti lüürika harenemises tähendab.

Ernst Enno sündis 9. juunil 1875. a. Lõuna-Eestis Valguta mõisa Kõodsa kõrtsis. Ta isa Prits Enno, endine mõisa kütsar, oli pisut raha säästnud ja kõrtsi rentinud. Vanematel oli neli last: kõige vanem poeg Kusti, kes noorelt

1) Autori kirjaväis muutmata.

rõugesse suri¹⁾), tulevane luuletaja, kellel poisikesena olid „suured sinised silmad... piklik nina... juuksed valged kui linakolge“²⁾), kõige noorem vendadest, nüüd kooliõpetaja, ja õde. Perekonna liikmena oli juba Köödsal olles pime emapoolne eakas vanaema, keda poisikene sai talutada³⁾ ja kellele vanaeit lastelaulusid, muu seas Kas üits tsirkukene külvas⁴⁾), ja muinasjutusid, muu seas imelisest kaarnakivist⁵⁾), jutustas, mida ta pärast Soosaare Palulaanes käis otsimas⁶⁾).

Kõrts asetses mõisa piirkonnas, suure puiestiku ääres. See oli elav kooskäimise koht mõisameestele ja ümberkaudistele, kelle seas oli hulk iselaadilisi tüüpa, keda luuletaja oma mälestusteraamatus *Minu sõbrad* kujutab. Nende sagedate kõrtsiliste hulgas, kes terase ja vilka poisikese uudishimu köitsid, olid mõisamehed: veepumpaja Jedsä, nurmevaht Tropsi Mihkel, lomperjalg Tsustu⁷⁾), „lühikese tõntsaka“ kehaga, kärmete liigutuste, hergu vaimuga hobuste suurookija Tsopp Toomas⁸⁾), Muhklaste tare rättssepp Joonatan, kes Võru poolt pärit ja säääl enne koolmeister oli olnud⁹⁾), Muri, Tupp, Minkov, Tiraika j. m. m.¹⁰⁾ Tutvuskonda kuulus Juudi rättssepp Mandel, kes Luketukme külas Põlvik-Kängsepa tares asus ja kelle väikese pojaga esimene suurem südamesõprus sündis. Noore elava ja tulise loomuga Mandeli jutud Jeruusalemmast, Messiasest ja maailma hukkaminekust võlusid lapsena Enno muljetatava meele¹¹⁾).

Mõisa nurmedel puutus Enno, enamasti Juudi poisikese seltsis, kes isale mõisast käis leiba toomas, moonakate lastega kokku. Need olid seos. Enamasti oli kokkuasaamine vaenulik, lõppis kivilisõjaga.

Enno ei olnud kuigi vana, kui ta Valguta lähedasesse Luketukme külakooli pandi, mis 3 versta mõisast kaugel oli. Siin õpetas koolmeister Mälk, kes poisikese vilkusele ja üleannetustele palju piiritsid ei suutnud vedada¹²⁾).

Hiljemini viidi Enno Rõngu, kus Paslangi möldri tütar Auguste Blank kodukooli pidas. Viimast mäletab

1) *Minu sõbrad*, 42 lk.

2) Säääl sam. 6 lk.

3) *Samm sammu pikka*, Hallid laulud.

4) *Minu sõbrad*, 19 lk.

5) Säääl sam., 16 lk.

6) Säääl sam., 23 lk.

7) *Minu sõbrad*, 18 lk.

8) Säääl sam., 90 lk.

9) Säääl sam., 92 lk.

10) Säääl sam., 6 lk.

11) Säääl sam., 7 j. lk.

12) Säääl sam., 5 lk.

luuletaja omas eluloos meelehääga, siiski kurtes, et ta palju veskitammi juures järelevaatusetä ei saanud olla ja vähipüügile ööse kaasa ei võetud¹⁾.

Vaheajal oli Enno isal kõrtsi pidamisest nii palju raha kogunenud, et ta Rõngu kihelkonnast, Koruste külast, Soosaare nimelise talu võis osta.

Talu oli üksikus kohas kesk metsi ja soid, nagu laulus Kadunud kodu ja Kodu lausutakse:

Sääl kaugel keset sinendavat silmaringi
On kuski metsa taga kadund kodukoht.

Soode taga sammal pehme,
Sõnajalad, kitsas tee,

Vaata vari, koduvari,
Mustav kulla põhja pääl,
Keerurakk ja metsa ladvad,
Põuapilved siin ja sääl.

Tare, mida kõrged vanad lõhmused ümbritsesid²⁾, oli neil ajal veel savipõrandalise esikambriga³⁾. Õuest viis karjatänav saviaukude juure ja säält tüki maad edasi söödile⁴⁾. Sööt oli ilus, noore kuuse, haava ja kadaka viderikuga, kus laululinnud armastasid pesitseda⁵⁾. Siin oli häa mängida⁶⁾. Päris karjamaa oli metsade taga, palju kaugemal⁷⁾.

Vaheajal oli Enno talvine linna kooliaeg alanud. Kuid suved kulusid kodutalus karjas olles⁸⁾. See sunduslik kohustus omade tuskade ja lõbudega kesk Soosaare metsi, linnulaulu ja looduse värskust ei jätnud palju aega muuks tööks, või olgu siis, et pandi loomatoitu „sagama“ ehk loomadele rohtu kitkuma⁹⁾. Kodune elu oli vaikne, metsatägunne, kus palju vaheldust ei olnud. Tehti harilikka töid, viideti laupäeva öhtuid saunas käimaga ja puhkuse vaheaegu¹⁰⁾. Töodes aitas sagedasti kõrvuline Saare Vana¹¹⁾. Harva juhtus talusse isäralikumaid inimesi tulema, nägu: Põlvik-Kängsepp, Santre Mõrru sõdsemees, vana nikolaiaegne soldat, luuletaja ristisa¹²⁾ ehk vana, vaeseomaks pekstud endine mõisa teomees

1) Postimees, 184 lk.

2) Minu sõbrad, 22 lk.

3) Sääl sam., 37 lk.

4) Sääl sam., 30 lk.

5) Minu sõbrad, 28 ja 57 lk.

6) Sääl sam., 23 lk.

7) Sääl sam., 45 lk.

8) Postimees, 1857—1907, 184 lk.

9) Minu sõbrad, 34 lk.

10) Sääl sam., 25, 35 ja 36 lk.

11) Sääl sam.

12) Sääl sam., 41 lk.

Roesa Jüri, kellega lapsi hirmutati¹⁾. Neid kostitas vana peremees siis lõvipiibuga, mis kumutist esile võeti²⁾. Piip oli luuletaja vanaisa pärandus³⁾. See avatles poisikest karjamaal piibumehi järele tegema⁴⁾. Kui kooliaeg sügisel lähenes, kasiti karjusepõlves metsistunud poissi tavalisest usinamini⁵⁾. Koju pääsis Enno samuti jõuluvaheaegadel, kus siis soos ja kodu muude küla noorte seas omad huvid ja lõbud olid⁶⁾.

Enno õppis esite Tartu Treffneri eragümnaasiumis, kus ta hääde annete kõrval eriti suure vallatusega eraldus, mis, valjust karistusest hoolimata, ei tahtnud lõppeda⁷⁾. Hiljemini jatkas ta õppimist reaalkoolis, kus sel ajal Ripke direktoriks oli. Koolielu tõi uusi huvisid. Kooli õues mängiti seltsimeestega Räuferhauptmanni ja Tähkvere metsas, linnast eemal, püüti indiaanlaste juttude kujutatud elu teoks teha⁸⁾. Teatavatest kokkupuutumistest kooliülemusega⁸⁾, kuid kõige päält eestlastest seltsimeestega ja ennegi isamaalisest romantilisest lektüürist, nagu Tasuja, ärkas kaklemisehimust tuntud koolipoisis isamaaline meel. Kodus elas ta omile unistustele, oli „vagune“ ja „iseenesse upunud“.

Kooli kord kõvenes uue direktori Sokolovi aegu. Turnitunnid tehti „utsitamiseks“. Direktor kiitis kroonu sõjaväelist põlve. Enno, kes nüüd harva mõnest üleannetusest osa võttis, katsus nägematuna püsida. Õppimine koolis käändis tuupimiseks. Kõige töö silmamärgiks oli Vene keel ja kirjandus.

Hiljemas koolieas, kui Enno kodu suvist koolivahet karjusena viitis, ärkasid tõsisemad raamatu huvid. Juba varemini oli ta röövliromaani ja Bornhöhe ajalooliste juttudega tutvust teinud. Ärganud kirjanduse harrastus omandas selgema sihi ses kirjanduslikus ringis, mis neil ajal oli Rõngus sündinud. Ringi juht oli maamõõtja Eichwaldt, kes hästi Saksa, Prantsuse ja Inglise klassikuid tundis. Sügavasti asetatud, tõsise loomusena harrastas ta filosoofilisi küsimusi ja luulet. Ta oli südamlík ja vaba tühjameelsest enesetundest. Eichwaldt, kes ärkamise aja luulet

1) Sääl sam.

2) Sääl sam., 42 lk.

3) Sääl sam., 41 lk.

4) Sääl sam., 45 lk.

5) Sääl sam., 41 lk.

6) Sääl sam., 47 lk.

7) Postimees 1857—1907, 185 lk.

8) Sääl sam.

eelistas, tõlkis Shakespeare'i draamasid. Tema luuletootena mainib Enno lugulaulu Ahasverus. Ringi kuulusid pääle selle Rõngu köster Kupsaar, komponist A. Sprengel-Läte õpilane, Otto ja Liina Grossschmidt, esimene siis Raigaste kooliõpetaja, andeline Bernh. Weber, Enno leerivend ja sõber, ja apteekriõpilane J. Huik. Köster Kupsaar harrastas pääle muusika ka kirjandust. Grossschmidt, kes tolle ajani hulga luuletusi oli avaldanud, oli ajakirjandusega, nimelt „Olevikuga“ lähedas ühenduses. Ta oli anderrikkale Bernh. Weberile, kes osavasti Goethe Fausti tõlkis, ja Ennolegi vahemeheks, kui need oma salmikuid hakkasid avaldama. Kooskäima kohaks oli J. Huigi korter. Ring toimetas ka oma käsikirjalist ajakirja.

Kooli kursust lõpetades tekkis küsimus edaspidisest elukutsest. Advokaadi ja arsti amet ei vastanud Enno sisemisele meelelaadile, kirikuõpetajat kõitsid ta arust surnud dogmaatilised kavad. Nii valis ta, sisemiselt mõtteteaduslike ja kirjanduslike kalduvustega olles, kaubanduseteaduse oma elukutseks¹⁾.

Pärast kooli lõpetust 1896 astus Enno Riia polütehnikumi kaubanduseteaduse osakonda. Riias, kus ta Eesti korporatsiooni „Viroonia“ liikmeks oli hakanud, avandus uus õhkkond uute tutvuste, aadete ja püüetega. Siin jatkas Enno, kui ka väheses määras, tegevust luule alal. Ta saatis laulusid „Olevikule“, „Eesti Postimehele“ ja „Postimehele“. Kuid selle kõrval omistas ta huvi loodusefilosoofilisele lugemisele. Ta jälgis, Tartus koolipoisi põlves alustatud teosofiilisi huvisid jätkates, muistist idamaist mõtteteadust, iseäranis pärast seda kui ta tervis, ennegi kidur, kannatama oli hakanud ja ta ratsjonaalse looduseparanduse tarvitusele oli võtnud.

Aineline kitsikus sundis pea õpinguid katkestama. „Postimehe“ toimetaja J. Tõnissoniga Riias kokku puutudes andis Enno viimase kutsele järele ja asus 1902. a. Tartu „Postimehe“ toimetuse liikmeks. Tööd oli palju ja kõige mitmesugusemat, eriti suvel, kui toimetaja ära oli ja ta kohustused Enno pääle pandi. 13 kuud ajalehetöös oldud, lõpetas Enno 1904. a. Riias stuudiumid. 1905. a. kevadel hakkas ta „Postimehe“ väljaantava ajakirja „Linda“ toimetajaks. Lehe kirjanduse osasse ohtrasti kirjutades ja nii talle teatavat sihti andes, on Enno sel aastal omast kohast tunduvasti Eesti kirjanduse harenemise jooma kujunemise pääle mõjunud. „Linda“ jäi varsi seisma. Enno asus

1) Minu sõbrad, 43 lk.

nüüd Tartu Vastastikku Krediid-Ühisusesse raamatupidajaks. Pärast lühemat, paraku mõtlemata alustatud ajakirjanduslikku tegevust „Isamaa“ toimetuses, mille rühmkond saksameelseid Tartus oli asutanud, siirdus Enno pangalaale. Ta läks Valga Krediid-Ühisusesse raamatupidajaks. 1918. a. pidas ta Eesti gümnaasiumi juhataja kohta. 1919. a. asus Enno Haapsalusse ja hakkas Läänemaa koolinõunikuks.

Esimesed Enno luuletused on 90-datest aastatest pärit ja ilmusid „Eesti Postimehes“ ja „Olevikus“. Need esialgsed katsed edustavad ajajärgu keskpärast tundeluule tasapinda.

Vast 1903. ja 1904. aastal „Lindas“ avaldatud luuletustes esindub Enno luuletaja ilme selgemini. Silma paiste murrang on siiski alles 1905. a. sündinud. See muutus on nii väline kui sisemine. Mis vormi puutub, siis pääseb vaba värsimõõt nüüd valitsevaks. Luuletuste ainedki lähevad tunduvasti eelmise aja omadest lahku. Ennot iseloomustab sest saadik isesugune härras, sissepoole käändinud meelelaad. Ta hakkab nüüd harutlema ja juurdlema maailma kõiksuse sügavaid sündisid, inimese „mina“, looduse ja jumaluse vahesid. Ta süveneb ikka enam enesesse ja hakkab neid üleloomulisi ja salapäraseid teid otsima, mis kesk maapäalist valu ja kannatust jumaluse juure juhatavad.

On ilmne, et Enno, omale luulele usulist filosoofiat luues, on mõjusid aastasaja suurtelt luuletajatelt vasta võtnud. Maailmakirjanduse ajaloost on üleüldiselt tuttav, et mineva aastasaja 80-datel aastatel luule usulisest häreldusest ja müstikast abi otsis. Kõige suurem ja tuttavam selle voolu meestest on Maeterlinck. Selle belglase töid loeti aastasaja vahetuse aegu ka Eestis. On arvatud, nagu oleks Maeterlincki luule mitmeid Enno luuletusi inspireerinud. Kuid see ei näi tõelolele vastavat. Enno ise eitab Maeterlincki mõju, vähemast mis sisusse puutub. Kõige enam võiks Maeterlincki mõjust vormi alal kõnelda, kus teatav musikaalne kordus Maeterlincki rahvaluulepäraseid laulusid meele tuletab. Nii sama on lugu muude oletatud mõjudega. Enno tunnistab ise, et ta Kreutzwaldi muinasjuttude kogust ja Juhan Liivi „Vari“ nimelisest jutust kõige sügavamad ja jäädavamad mõjud on saanud. Pärast on tutvus uuemaaja luulega mõnda äratust vahendanud.

Selle vasta on usuline värving Enno luuletustes salgamata. Siin on tema Riia ja Tartu aegsed teosoofilised ja muud usuteaduslikud harrastused suurt osa esitanud. Viimasel ajal on ta siiski Hartmanni edustatud teosoofili-

sest voolust taganenud, leides, et see kõik väikeste teisedustega Uue Testamendi õpetuses olemas on.

Kes tahab õieti Enno kogu luule toodangut mõista, peab alati selle usulisefilosoofilise aluse tema luuletustes meeles pidama. Alles seda teed selgub täiesti tema laulude sisu. Enno ei ole mingi harilik uusromantik, milleks teda nüüdse põlve edustajad on enamasti pidanud. Tema on selle vasta küll ainuke nüüdise Eesti luuletajate seas, kes müstilist mõtteluulet edustab, millele luule puhaskunstiline väärtus luuletustes harendatud mõtete kõrval teisejärguline on.

Enamasti käsitleb Enno hõljuvaid meeleolusid ja „mina“ vahekordi ümbruse ja jumalusega. Seesugused laulud sünnitavad suure osa ta luule toodangust.

Nõnda on lugu juba esimeses kogus „Uued laulud“, mis a. 1909 ilmus. Ehk küll vormi poolest õige sagedasti hõre ja kindluseta, äärjoonteta, nagu arvustus omal ajal on tõendanud, võib Enno luule seski kogus vahest haruldase kunstiga üksildase inimese hinge kaebust ja hinge maailma salapärast unelevust tõlgitseda ja tõsise meelega süvenenud lugeja pääle vägevasti mõjuda. Nõnda kujutatakse luuletuses „Õhtu kodu talus“ maa talu salapäraselt sünta üksilduse meeleolu, kilikide lauldes ja talurahva magades ehk sõnatumas hääletuses vaikides.

Tiksub kell ja ahju taga
Kilgid tasa laulavad,
Vanaema kustund silmad
Hangund pilgul vaatavad.
Puhkab isa, puhkab ema,
Kuulda üksi hingamist,
Nagu unenõ sõudu
Taluhaldja liikumist.
Peretoas kõnnib keegi,
Tuli nagu vuhises,
Keegi nagu vaatab aknast,
Tares nagu kõlises...
Pimedus käib väljas ringi,
Laulab, nutab tuulega —
Õode varjud täitvad südant
Üksilduse tundega.

Enno luule liigub kõige parema meelega härrastes meeleoludes, nagu luuletuses „Jutluse aegu“, milles suvise pühapäeva tunnet, hõrduse silmapilgu hääletust ja vaikust maakiriku ümber ja sees tõlgitsetakse.

Heinalõhn magus lendab niidu päält,
Metsas kumin, õotus, lindude laul,
Põllult tõuseb õite tolm,

Kiirtesse vaibund maailm.
Tasane sumin kasel, niinepuul —
Isa sõnad kõnnivad Jumala teed,

Või luuletaja jälgib haldjate nägemata jälgi vana reheni, näit. luuletuses „Rehe tare“. Selles annab ta edasi lapsepõlve mälestusi, koduseid meeleolusid ja elamusi, siiski vähem tõhusalt kui esimeses laulus. Kui ka väljendus täieline ei ole, on aine uus ja õnnelikult leitud.

Nad vanaks, suitsend urkaks nimetavad sind;
Kuid tuhat rahvapõlve, kõiki oled näinud;

Nad kõik su ees ja ümber nagu kantsis käinud,
Sind vanaks vaevand nende mure otsata
Ning nende valus mustaks sinu seinad läinud;
Ja sinu parte taga säde hõõguja
Kõik vermed võttis, kuivatas kõik pisarpalged,
Kõik suureks koiduks laulis rinda salaja,

Kodust ja kodustest meeleoludest on esimese kogu kõige paremad luuletused kirjutatud. Sellesse rühma kuuluvad päälle eelnimetatute veel: „Kõju jõudes“, „Kõju jõudes“ ja „Kõdukask“. Iseäranis esimene otsib enesele Eesti uuemast lüürikast härda, laulva heli, tundmuse ehtsuse ja sügavuse poolest väärilist. Teda iseloomustab omalaadiline võluv ja musikaalne meeleolu ja haruldane haras toon. Vormi poolest vähemini õnnestunud, meeleoluliselt vähemini mõjuv on „Kõju jõudes“ ja „Kõdukask“, iseäranis viimane. Esimeses on küll kohati suurtki lüürilist võimu.

Päälle selle kujutab Enno loodust. Sarnaseid laulusid on esimeses kogus võrreldes ohtrasti. Ses liigis ei saavuta Enno siiski silma paistvamaid tagajärgi. Ta looduse luuletused on lauged ja hämused, vormi poolest hõredad ja vähe väljenduslikud.

Pisut on isamaalisi laulusid, nii „Oder“ ja „Kõdumaa mõte“, mille tasapind XIX aastasaja lõpu luule keskpärasustest üle ei ulata.

Üleüldse sisaldab esimene kogu võrreldes vähe kunstiliselt küpset. Suuremat osa luuletusi vaevab liig ebamäärane üleüldsus, abstraktsus ja hämarate sõnade väärtarvitus. Seda kunstilist ebakohta ei tasu ka ideeline külg. See on hämarasõnasuse pärast raskesti arusaadav.

Sellest tuli, et Enno „Uutes luuletustes“ arvustuse poolt seda tähele ei pandud, mis tas ometi haruldaselt ehtsat ja Eesti luulet edasiviivat oli.

1910. aastal ilmus teine kogu luuletusi „Hallid laulud“.

Ses kogus on ainete piirkond säilinud; esialal on nüüdki mõttelüürika, looduse meelisklused, filosoofilised ained. Ainult tumedameeliste eluküsimuste esitus ballaadi kujul on uus, vastne ja silma paistev lisa. Üleüldine laulude toon on veelgi härdam, nukrameelsem, sügavam. Suur vahe on ainete kunstilises käsitluses. Tõsi küll, luuletuste suurt hulka koormavad nüüdki mõnesugused ebakohad: ebamäärane sõnastus, väljenduslikkuse puudus, üleüldise ilme segasus. See on kogu esimene mõju. Aga teiselt poolt on kogus silma paistev hulk luuletooteid, mille ülev, sügavasti elatud sisu kunstiliselt väärtusliku vormi on leidnud. Neis lauludes kerkib Enno muidu hämarasõnane ja raske luule palju üle Eesti lüürika üleüldise tasapinna. Ta saavutab ülevaid kunstikõrgusi. Enno luule esindub kord unistavalt hõrnana ja armsana kui kevade õite esimene hingus, kord süngalt raskemeelsena kui surma kalmuline vari. Ses luules on kaks astmikku: teine on heledatooniline, teine tume, süngavarjundiline, surmaromantikasse maalitud. Viimane valitseb ballaaditaolistes jutustavates luuleteostes, mis Ennole eriti loomuomased on.

Pehmet, unistavat luulet pakub „Suvi“, milles looduse kaunis aeg esile on võlutud kergete hõrnade tõmbustega. Tundmus hõljub nagu nägemata aur meelitava maastiku kohal.

Kõik pehmed suvetuuled mängivad,
Vett suudleb valgus üheks taevaga —
Kõik väljad endamisi tolmavad.

Kõik sõnad raugesid su huultele,
Kõik sõnad vaikisid ka minul —
Kõik kadus meil, jäi üks südame
Üks helin, üks nii mul kui sinul,
Ja pehmed suvetuuled mängivad
Ning meie õnnelilled õitsevad.

Herku loodusetunnet avaldab edasi „Põud“ nimelise laulu algus:

Ikka see sinine vaikus pää kohal otsatu,
Ikka see valguses uppunud sina;
Ikka see rõketav kuumus all mullas paluja,
Ikka see janunev raskus kui tina.
Valgeks kõik kuivasid pilved pää kohal, rändaja elu
Õndsuse õuedest ajades juttu, ...

aga järg laguneb ebataideliseks üleüldsuseks.

Loodusetunne püüab Enno lüürikas sagedasti panteistilise loodusekujutuse ilmet võtta. Enamasti ei suuda aate sisu selget plastilist kuju saada. Aga harukorra võib tulenguks sarnane mõjuv laul olla kui „Valgel ööl“, milles

looduse võim inimese hinge päale on sügava luulelikkusega tõlgitsetud.

Mets kohas kui tuhanded kandled,
Ta põues kumisesid,
Kui kandleid, kus päikesekiired
Sääl keelteks kõlisesid;
Ja läbi uinunud ilma
Kui inglid liikusivad,
Ja tasasel armsuse lennul
Õõ valged külvasivad.
Mets kohas, õõ õudsuse mõttes
Mu tunded õitsesivad,
Ja palves Jumala rannad
Mu südant tervitivad.

Tahtes lugeja meelte päale iseäralist mõju avaldada, harib Enno „Hallid laulud“ nimelises kogus veel enam kui enne musikaalist fraasi ja sõnastust ja tarvitab sagedasti suggestiiviste, sisendavate sõnade kordust. Nii moodi võib ta puhk puhult haruldaselt sügava mõju saavutada.

Seesuguste laulude hulka kuulub „Hõõgamine“.

Kuldkeeled on tõmmatud üle vee,
Üle laia ja sügava mere,
Kuld keeled, kui kiired, üks õnnis tee,
Kuld kiired kui päikse helinast kee
Üle elu, see sügava vee.

Ses on musikaaliste abinõudega mõjusasti usklikharras tumemeelne tundmus edasi antud. Luuletuse lõpp, mille esimene rida tuttavat Juhan Liivi laulu „Nad lendavad mesipuu poole“ meele tuletab, nii aine kui väljenduse poolest, ei suuda ometi esimese osa sügavat meeleolu lõpuni harendada. Ta väsis ja raugneb enneaegselt.

Kõige paremate saavutuste liiki kuulub samuti nukker-tumemeelne ja elevuslik „Rändaja õhtulaul“:

Ma kõnnin hallil lõpmatu teel
Kesk nurmi täis valmivat vilja,
Ma kõnnin ja kõnnin otsata teel,
Ju lapsena teesid armastas meel —
Teed laulavad õhtu hilja.

Ju lapsena teesid armastas meel,
Ja lapsena kuuldu tee juttu —

Tund hiline nüüd, laulab lõpmatu —
Meel igatseb tolmuta randa, —

Ma kõnnin hallil lõpmata teel
Kesk nurmi täis valmivat vilja
Ma kõnnin ja kõnnin otsata teel
Kui teede laul, tee helisev meel,
Ja kõik on nii õhtu hilja.

Selles laulus valitseb härras tundmuse toon, mis kohati haruldaselt sisendavaks muutub.

Nagu ka muidu Eesti luules, on Enno kõige paremad lüürilised luuletused noorepõlve mälestustest sündinud, mis murdunud meele sügav kahju loorib.

Nagu eelmine laul, nii tõlgitseb „Tuul laulis“ nooruseagade tagasi-igatsemist kurvameelsusesse looritud musikaalste ridadega. Laulik mälestab sinivalges õitsvat maad, kevadetuulekest, mis iseeneses talu taga niinepuus hõljub ja humiseb, omi õisi muinasjutulisi rändamisi.

Mu avaruses õitseb sinivalge maa —
Tuul ikka laulis tasa — terve õõ —
Tuul tare taga vana niine lehtes,
Et pidin sala muinasjutu ehtes
Kui uni käima — terve õõ.

Ta pöörab tuule, oma sõbra, poole ja küsib, kas ta ikka veel sama moodi laulab kui siis:

Tuul, sõber, kas sa ikka laulad tasa veel,
Tuul, tare taga, terve õõ?

Aga niinepuu ja maa talu taga on nõiduse kütketes, ainult:

Kõik väljad — tuhat vaeselapse viisi,
Kõik teed veel — tuhat kadund paradiisi.

Inimese elu on ainult otsatu valu ja õnn, on kui tuule viis talutaguse niinepuu lehtedes.

O inimese rada, valu lõpmatu —
Ja õnn ja laul, sa oled üksi tuul
Kui tare taga vana niine lehtes
Ja kuskil sala muinasjutu ehtes
Kui uni kutsub tasa üksi — luul.

Sagedasti võivad Enno luules samad meeleolud järele jätmata ikka uutes teisedites korduda. See on omane ta lauludele midagi monotoonist, rasket ja painajataolist andma, mis ei jäta selle võimusesse sattunud meelt ahistamast. Kõige paremini tõlgitsevad seesugust meeleolu: „Võiks otsast alata“. Ses laulus kujutatakse, kuidas vanaeit kuldist elulõnga ketrab; eluea kestes läheb lõng halliks. Imelik salapärane ja müstiliselt jube meeleolu annab laulule tõhu.

Lõng kullane, imelik kullane lõng,
Mu heie, pojuke;
Õõ takkudest pool, päeva linadest pool,
Nii kedratud südame.

Kõik linnad mul olivad valged kui päev,
Nii läksin ketrama ;
Mu palged kui koit suve valgel ööl
Ja süda kui õnnemaa.

Ja siiski see heie nüüd hall, nõnda hall,
Kui tehtud takkudest.
Võiks ümber kõik, kõik veel kedrata kord
Kuldmõtete lõngadest.

Vokk vuriseb, vuriseb, otsata pikk
On õhtu talvine —
Nii endamisi tasa laulab eit,
Vokk vuriseb unine.

Ja läbi õõ ujub kui kullane lõng —
Võiks otsast alata —
Kuldmõtetest pool, õnneõndsusest pool,
Nii pikalt, otsata.

Või missuguse mõjuga suggereeritakse salapärane
ahastav otsimise ja igatsemise meeleolu luuletuses „Ma
uinusin magama“, milles luuletaja oma armastuse
vanaema ja elu vasta esitab. Ta lubab oma teise silma
eidele, et ta silm elavaks saaks :

Et näeksid, kuidas nii ilus
On sinitaeva võlv,
Kus kõnnivad valged pilved —
Kui ilus on niidu nõlv.

Ja kuidas kõik lilled on õisis
Ja kaugel valge tee
Viib kaugele kiriku poole
Kesk nurmesid, emake.

Ja sügavad kustunud silmad
Nad löid kui särava,
Mu juukseid ta silitas tasa,
Mind kaisutas uinuma.

Ses laulus tunnukse kui une toodud kurbust ja ime-
likku igatsemise tõmbust. Kahjuks lamendab lõpp üleül-
dist mõju.

Laulus „Kolm eite“ kuulub nagu hauatagust häält,
mis inimliku elu asjatust ja murede raskust jutustab. Luu-
letus on ballaad kolme eide saatusest, kes, voki vurades ja
tule humisedes, talvisel õhtul oma elu ränkust kujutavad :

Üks neist õhtuni käind oli vaevalist teed,
Last seitse kasvatand,
Last seitse — kes kogub kõik silmaveed,
Mis elu tasandand.

Teine sedagi teed oli üksinda käind,
Tööd teinud õhtuni, —
Ei olnud ta kuskil midagi näind,
Mida soovi võis tagasi.

Ja kolmas, see käind oli sedagi teed,
Kõik matnud magama —
Nii unustand elu, nii silmaveed,
Nii isegi uinuda.

Kaks esimest ei soovi enam muud kui uinuma saada.
Aga kolmas lausub :

Veel tahaks viibida murelik meel
Nii iseenesele,
Viibida istudes koos, veelgi kedrata koos,
Särki valget linadest, —
Õõ hauas on päev, õõ elu ei vii,
Kord tõuseme kalmudest.

Ja talveõõ venides jätkavad nad oma tööd :
Ja nad istusid koos, nad nii istusid koos
Ja tuli nii vubises,
Kui ujuks ta mure varjude voos
Mahamaetud südames.

Samasse rühma liitub lähedalt „Vanaisa surm“,
milles jubedat surma tulekut külitati reel talveõhtu aegu
kujutatakse. Laul algab sissejuhatava seisukorra kirjeldusega :

Külm köitis kõik väljad, köitis kõik veed,
Kõik valge linaga kattis.
Jäid üksinda vaiksed südamekeed,
Ja hinge tagamaa õitsevad teed,
Mis ori endasse mattis.

Siis ilmub surma võigas vari :

Surm heinale sõidab külitati reel —
Surm tuleb, isa viib kaasa —
Kaks väetiti üksi istuvad leel,
Veel üksi nuuksuda usaldab meel —
Ja haige naeratab tasa.

Lõpus on süngameelne meelisklus elu tühjusest. See
osa on pisut ebaseelge ja katkeline, mis laulu esteetilist tõhu
vähendab.

„Mis on kõik elu kesk vaeva ja õõd ?
Kõik elu — ahelad, valu.
Üks naeratus : vööle kinniņa vööd,
Nii astu ja mõista tasaste tööd,
Käi okasteed ummisjalu ...“

Sümboolne luuletus „S a m m s a m m u i k k a“ kujutab
pimedat vanaema, kes poisikese talutatavana vaevalist teed
palyemaja poole astub. Teel jutustab ta loo mehest, kes
pulumakuueta peole läks.

Ja väljas, seal kõik oli pime, kõik nii tühi,
Et rüütis vaene mees, —
Kuid süda see ütles : rühi ! ütles : rühi !
Ju saajäsärk sätendab ees.

Kui poiss ikka pärib ja pärib, mis sest mehest sai,
siis seletab vanaema :

Sest mehest said ehk igatsejad siia ilma,
Üks tõug kui valge öö,
Kui valgus pisarateks pimeduse silma —
Nii seotud minek kui töö.

Ja kahekesi jätkavad nad siis jälle samm haavalt oma
teekonda :

Nii läeme, puhkame, nii tasa jälle läeme,
Ja jälle puhkame,
Nii vahel isekeskis harutama jääme,
Sest kitsas on küsija tee.

Aine poolest tuletab see Enno üks parematest luule-
teostest Maeterlincki väikesi draamasid elu hüljatud pime-
datest ja vaestest vanakestest meele. Kui ka aine kodu-
pärane, on äratus selle käsitleseks mujalt saadud.

„Vaenelaps Jaani ööl“ käsitleb muinasjutu ainet.
Selles luuleteoses esitatakse hergutundeliselt ja suure lüüri-
lise jõuga inimeste mahajäetud vaeselapse osatust elu röö-
must kesk looduse kõige ilusamat õitsmiseaega nukras
üksilduses.

Vaenelaps nutab üksinda Jaani ööl,
Öö emaks tal, emaks ja isaks ;
Kõht tühi, väsinud, terve päev oli töös,
Pidi öödki veel võtma lisaks.
Heliseb ümber nüüd suve magusam viis,
Käib vainu pealt rõõmsasti kaja —
Täis kuminat, rõõmu kordab hiis —
O valge öö, meelitaja !...
Vaenelaps nutab üksinda — vainu pääl
Kõik teised on piduehtes,
Neil isa, neil ema, nad mängivad sääl,
Laps nutab — ei kajagi lehtes.

Ta kutsub tuult, aga :

Tuul ei tule, ei paista Jaani ööl,
Tuul kõrgele kõndis ära, —
Tuul kõnnib kõrgel, vöö pilvedest vööil,
Kõrgel, kõrgel kesk õhkude sära.

Siis palub ta ema — tuttav rahvaluule aine, — aga
ema on mullaks saanud.

Muld lilleks lõi eide silmad,
Lõi kõrteks kõrvad, —

Kõik eespool nimetatud luuleteosed kuuluvad kõige
parema ja mõjusama hulka, mis Eesti kunstluule kunagi
on loonud. Neis on Eesti lüürika sügavamini kui millalgi

kokkupuutumisesse sattunud inimese elu suurte luuleallikatega. Kõige vahenditumalt ja hergumini on Ennol õnnestunud kunstiks lõimetada looduseilu armsust, inimese elu nukraid meeleolusid, lohutumat igaviku kaebust, surmavarju süngi viirastusi ja kõige kaduva troostitust.

Kogus „Hallid laulud“ on Enno, ennegi ballaaditaolistes luuleteostes, kunstilise täiuse ja küpsuse saavutanud.

(Järgneb.)

V. Ridala.

J. V. Jannseni pedagoogilised vaated. ⁴

21. Koolikonverentsid.

„Kui aga meie rahva koolmeistrid omas töös ja talituses, enam ehk vähem ise oma nõumehed ja eeskuju andjad, aegamööda mitte tuhmiks ei pea jääma ja värsket töölusti omas raskes, aga kasulikis ametis ära kaotama, siis on hädasti maakonna koolikonverentsa tarvis, kus nemad suuremas vennalikus osavõtmises oma meelt ja vaimu võivad värskendada, uut juhatust ja kinnitust koju kaasa viia, selle teadmiseaga, et kõik ühel meelel ja viisil tähtsa rahvakasvatamise töö kallal tegevad on.“ (E. Post. 1874, lhk. 250.)

21. ja 22. sept. 1867. a. Viljandis ärapeetud koolmeistrite konverentsi kirjelduse puhul hüüab ta: „Nihkub! Nihkub!“ (E. Post. 1867, lhk. 313.) Ja samal puhul veel (lhk. 330):

„Meie ei või aga oma rõõmu ka lõpetuses mitte tunnistamata jätta, et üleüldse niisugused asjad, nagu koolmeistrite konverentsid, meie keskel juba sünnivad.“ Kuid „kus nii palju alles kirve ja adra tööd tarvis, seal ei ole veel aega k a r v a pärast kakelda.“ Edasi (lhk. 250):

„Niisugused konverentsid võivad seda paremat kasu saata, mida enam neist osa võetakse.

Kui mõned, olgu mis asja pärast tahes, neist eemal hoidvad, siis ei usu meie mitte, et sellega õieti teevad.

Igal mehel oma seisukoht, oma prill, oma mõtted, olgu kooli ehk muu asjus.

Sagedasti kiidab üks, mis teine laidab, ja läbirääkimine on seepärast mõtete seletuseks kasulik ja tulus.“

22. Keeled.

„Meie valla-, kihelkonnakoolides kui ka kohtutoas jäägu selge Eesti keel e s i m e s e k s, pärast tulgu muud, kui aeg ja jõud kannab.

Seal võime küll nõuda, et mõned hulga pärast meie keelt peavad õppima, aga mitte hulk mõnede pärast võerast keelt.“ (E. Post. 1864, lhk. 346.)

„Laske oma poegi niipalju Vene ja Saksa keelt õppida, mida rohkem ja selgem, seda parem, aga kui emakeelt enne tahate „pühkmetega“ välja visata, kui üks ehk teine tõesti selgeks on saanud, siis teete midagi, mis mõnesugust nime võiks kanda, aga ükski neist ei oleks ilus.

Mõistlikud ja hääd asjad on kõik hääd, aga — nende pruukijad peavad ka seda olema...“ (E. Post. 1874, lhk. 293, kirjav. nr. 304.)

„On Eesti rahvas o m a s k e e l e s kõike seda õppinud ja omaks saanud, mis nimetatud „Tartu kooliraamatu“ seitsmes jaos seisab [seal seisvat geograafia (maailma maade õpetus), rehkendamine, ilusamat kirjutamist, pookstaveerimist, jne.; H. S.], mis paraku veel ammu niikaugel ei ole, kes neile s i i s Saksa ja Vene keelt keelab, kui kellegil aega, jõudu ja mõistust on?“ (P. Post. 1863, lhk. 25.)

„Mõnes paigas tahetakse ja õpetatakse ka Saksa keelt, mis küll kahju ei tee, aga just mitte hädasti tarvis ei ole ja sagedasti ka kaugemale ei ulata. Hea oleks küll, kui sellega valmis saaks, aga seal ep see viga enamasti on: ei saa küpsiks, vaid jääb tooreks ja ei ole pärast ei kala ega liha.“ (P. Post. 1858, lhk. 100.)

Liivi kubermangu maapäeva otsuse puhul, vene keelt seminaridesse sisse võtta, tähendab Jannsen: „keeletundmine ei söö leiba.“ (E. Post. 1872, lhk. 149.)

23. Lugemine.

„L u g e d a, hästi p a l j u l u g e d a, mis õpetuseks kirjutud ja trükitud, on väga kasulik asi, sest mida enam keegi loeb, seda enam tema teab, mõistab ja võib; aga p a l j a s lugemine ei aita ka mitte palju, kui seda m õ i s t u s e g a ja j ä r e l m õ e l d e s ehk t ä h e l e p a n n e s ei tehta.“ (E. Post. 1867, lhk. 57.)

Sellepärast „peame veel kõiki lastevanemaid ja koolmeistrid paluma: ärge õpetage mitte lastele lugemist palja l u g e m i s e pärast, see on muidu surnud masina töö. Kell ja rapp veise kaelas saadab suuremat kasu, kui niisugune mõtlemata lugemine.

Ärge sallige mitte, et lapsed muidu sorinal loevad, vaid pärige, et nemad ka oma lugemist mõistavad.

Ärge küsige mitte, palju korda nad oma raamatut läbi lugenud, vaid küsige palju hoolsam selle järele, mis nad oma lugemisest on saanud.

Ehk küll mitu sorinal lugejat seda ei taha uskuda, siiski on selge lugemise vaesus meie rahva suurem vaesus.“ (E. Post. 1864, lhk. 163.)

„Eesti Postimehes“ 1865, lhk. 73, ütleb Jannsen Koeru kihelk. Liigvalla koolmeisteri Aleksander Krause 25 a. ametipäeva kirjelduse puhul: „Iseäranis oli meil armas kuulda, kuidas koolmeistrid teine teisega omast ametist kõnelesid, ja teine-teist ärritasid mitte ükspäinis lapsi Testamenti ja Piiblitlugusid masina viisil lugema õpetada (mis, Jumal teab, meie koolides enamasti tehakse, aga liig vähe on), vaid ka selle eest hoolt kanda, et nemad sest, mis nad loevad ja kuulvad, olgu kirikus ehk koolis, ka õiget o s a s a a k s i d 1) ning nende tarkuses ja tundmises Jumala ning inimeste ees kosuksid.“

24. Füüsiline kasvatus.

„T u r n i m i n e on meie keeles niipalju kui inimese keha koolutama ja kinnitama, mis nüüd Saksamaal pea igal pool kooliõpetuse kõrvas õpetakse; see hakkab ka meie maal pruugiks saama.

Nagu kooliõpetus inimese vaimu koolutab, nõnda koolutab ja kinnitab turniõpetus tema keha ning teeb seda rabedamaks.“ (Tartu kreiskooli ja gümnaasiumi turnipidude kirjelduse puhul E. Post. 1864, lhk. 190.)

„Inimese vaimu õpetuse läbi harima ja tema keha turnides paenutama, peavad ka alati kõrvu ja käsikäes käima.

Üksi nõnda kasvatatakse inimest loomuse ja pedagoogika ehk kasvatamise seaduse järele võimalikult terveks ja täielikuks inimeseks.

Kui igapäevane talu töö suvel ja talvel tarviliseks ja õigeks turnimiseks küllalt oleks, siis peaksid ju noored talumehed igas asjas, kus ihuliikmeid tarvitakse, kõigist teistest inimestest kõige virgemad ja osavamad igas asjas olema, niihästi silmadega mõõtma, kui käte jalgega tegema; nemad peaksid alati kõige julgemad, agaramad, terasemad ja tugevamad olema, tarvilisel silmapilgul kohe seda ära nägema ja viibimata tegema, mis kõige päält tarvis on.

Meie teame aga kõik, et lugu nõnda mitte ei ole.“ (E. Post. 1874, nr. 29, lhk. 165.)

„T u r n i m i n e on aga parajal mõedul ihule just sedasama, mis õpetus vaimule. Mõistmata meel võib küll palju vastu rääkida, aga mis see aitab, mis hää on, jääb ka pärast vasturääkimist ikka hääks.“ (E. Post. 1873, lhk. 92.)

1) Minu harvendus.

25. Karistus ja tasu.

„Kiitus on ikka rutem kahju toonud kui laitus.

Laitus sunnib kiitust ära teenima, ja seepärast parem tegema, aga kiitus kasvatab kalkuni saba, teeb laisaks ja seisev vesi läheb enamisti ikka haisema.“ (E. Post. 1875, lhk. 40, kirjavastus nr. 39.)

„Hirm on omal kohal ka hää ja kus tarvis ei tohi puududa, siiski on hirmu vägi kümme kord nõrgem, kui armastuse vägi.“ (E. Post. 1874, lhk. 185, kirjav. nr. 198.)

„Hirm ei tee mitte alati head, arm ka mitte, vaid mõlemad üheskoos, õigel ajal ja kohal.“ (E. Post. 1865, lhk. 377.)

26. Kooli-aeg.

Kooliskäimise aeg mardipäevast maarjapäevani olla liig lühikene, sest „Laps on usin õppima, aga niisama usin ka äraunustama“, arvab Jannsen, ja unustamisaeg olevat liig pikk.

„Meie koolid peavad aegamööda talvekoolidest aasta-koolideks saama, muidu teeme palju tühja tööd.“

„Ja kui see nüüd ka mitte võimalik ei oleks, suve ajal, päev päeva kõrvas lapsi kooli saata, siis oleks ka sest juba suur kasu, kui nemad kolm päeva nädalas kooliõpetust saaksid ja teist kolm päeva kodu majatööd teeksid; ehk, kus koolimaja lähedal on, võiks ka päev poolitatud saada, lapsed enne lõunat koolis käia ja pärast lõunat kodu jääda.

See on tõsi, põllumees peab oma karja ja lammaste peale mõtlema, aga ma mõtlen, oma laste peale ometi natuke rohkem...“

„Hoolsamat karjapidamist, kui meil tänini olnud, on küll tarvis; aga hoolsamat lastekasvatamist kui siinamaale, on meil tõesti veel rohkem tarvis. Üht peab tegema, aga teist mitte tegemata jätma. Tarviliste asjade seast teeb mõistlik mees kõige tarvilisemat kõige enne.“ (E. Post. 1870, lhk. 89.)

„Et maa koolid sui ajal enamasti seisavad, siis on väga soovida, et ometi 6 kuud kooli (kihelkonna-kooli; H. S.) peetakse ja suvel igas kuus kord kokku tullakse katsele; muidu riisuvad puuokšad suvel kodu kõik jälle ära, mis talvel koolis õpiti, sest noor pea on usin võtma, usin jätma.“ (P. Post. 1858, lhk. 100.)

„Jah, parandage kooli kohte ja pikendage kooliaega, see on tulusam kui mitmed muud vaidlemised, mis koolide pärast kuuleme.“ (E. Post. 1870, lhk. 160.)

27. Kooliplüüd.

„Esmalt on niisugused pidud usina ja hea lastele otsekui aupalgaks; teiseks õpivad nemad ühe-teisega mitte üksipäinis koolipingi peal, vaid ka süües, lapselikult mängides ja üheskoos rõõmustades endid enam tundma ja ühendama, ja vanal üksluisel ajal ülesse ehitatud vaheseinad lõhutakse selle läbi madalamaks.

Kontoristi ja kodaniku, peremehe ja sulase lapsed harjuvad selle juures üht tarvilist asja ära tundma: et kõik lapsed, mis ja kes nende vanemad muidu oleks ja kui palju igaüks raha taskus kannaks, enam ega vähem ei ole, kui — lapsed.“ (E. Post. 1868, lhk. 181.)

28. Kooli lugemisraamatud.

„Kooli lugemisraamatud on esiotsa meie noorsoo mõistuse äratamiseks ja harimiseks kõige tähtsamad ja tarvilisemad raamatud, kellega laste mõistuse harjutamist ja harimist alatakse; seal on siis ka vanemate ja koolmeistrite poolt, kui raamatud kasvatlikult kirjutatud on, hoolega tähelepanemist tarvis, et nemad ka niisama kasvatlikult ja sellega ühes kasulikult lapse vanadust ja jõudu mööda pruugitud saavad.

Niisama kui laps ise aeg-ajalt ihu ja vaimu poolest kosub ja tugevamaks läheb, peab ka tema esimene lugemise ja õpetuse raamat tükki-tükilt kergema poolt raskema poole edasi minema.

Laps peab lugema õppima, aga temast ei pea mitte mõistmata lugemise m a s i n, vaid mõistlik ja elav l u g e j a saama, kes seda, mis ta lugenud, ka oma jõudu ja vanadust mööda ära on mõistnud ja omandanud, muidu ei ole kõigist tema lugemisest mingisugust õiget kasu. Iseäranis on koolmeistritel kooli lugemise-raamatuid koolis pruukides täielist isemõistust tarvis, ja ilma selleta ei avita ka kõige paremad lugemise raamatud mitte palju; sest koolmeister ise, kui ta õigusega seda nime kannab, peab igal ajal kõige parem ja täielikum kooliraamat olema.“ (E. Post. 1874, lhk. 90.)

29. Lõppsõna.

Sõnumid koolidest võtavad küll kõige rohkem ruumi ära *). Et Jannsen ise koolimees oli, ja tema hariduse laiialaotamist koolide kaudu kõige tähtsamaks asjaks meie rahva

*) Mõeldud „Pärnu Postimehe“ suhtes.

edenemises pidas, siis on aru saada, et tema koolide peale iseäralist tähelepanemist juhtis.

Rõõmuga teatatakse uute valla- ja iseäranis laiema eeskavaga kihelkonna-koolide, uute Valga ja Kunda seminaride tööst, koolide katsumisest ja nende töö tagajärgedest.

Üksikute kooliküsimuste harutamisel näeme, et Jannsenil on kooliasjast hea arusaamine.

Ta nõuab ruumikate koolimajade ehitamist, kooliõpetajate palkade kõrgendamist, eeskava laiendamist, kaitseb emakeele esimest õpetust nende vastu, kes ruttu saksa keelt tahavad ette võtta, soovib põllutöö-koolide asutamist, toob arvustikuteateid koolide edenemise üle jne.“

See on A. Jürgensteini kokkuvõtte Jannseni pedagoogilise tegevuse üle „Postimehe“ juubeli albumis 1857—1907, lk. 11.

Lubatagu siinkohal veel täiendavalt juurde lisada mõned märkused Jannseni pedagoogiliste vaadete kohta, mis on eriliselt silmatorkavad ja ilmsed:

1. Kasvatagem inimesi*), inimesi, kellel haritud nihästi pea kui ka süda! (On aga kahjuks ainult hüüdjaks hääleks jäänud!)

2. Käigem ise sõnades ja tegudes teiste eel!

3. Haridus olgu tõsine seespiline haridus ja olgu kõikide päralt, nagu seda on tuul ja päikesepaiste.

4. Oskused. — Inimene, kes midagi pole õppinud, on ainult väga vähe enam kui mitte midagi. Kuid mitte kõik ei või studeerida, pole ka tarvis, sest ka kopik on raha ja kus võsu laastata on, seal ei või ka Simson saepakka raiuda.

5. Kodu- ja kooliõpetus ja kasvatus käigu käsikäes. Üks toetagu ja täiendagu teist.

6. Koolid saagu rahva oma asjaks, saagu südame asjaks. Väline abi ja sundus olgu ajutine.

7. Mitte kooliseadusest, vaid heast õpetusest oleneb kooli hea käekäik. Esimene on koor ja teine sisu. Esimene on hea, aga teine parem.

8. Kirik on maailma samm, ent kool olgu kirikule jalaks.

9. Kooli ülesanne, kooli mõiste on nii suur ja hea, et „meie ei saa aru, kuidas see mitte üleüldse kasulik ei peaks olema, ehk kahjulik võiks olla!“

10. Universiteedist vallakoolini ja vallakoolist universiteedini ärgu olgu vahel sood ega rabad, kuid tähtsam astmestikus on rahvakool.

*) Minu harvendus.

11. Naisterahvad, teist saavad rahva emad! Tütarlaste haridus olgu võrdne poiste haridusega; kuid vanemad, teie ärge unustage, mistarvis teie oma tütreid kasvatate!

12. „Kits ei kõlba kuhugil vähem kärneriks, kui kooli-
ametis.“

13. Tähtsam kui mis õpetada on, kuidas õpetada!

14. Värsket töölusti pakuvad kooliõpetajatele kooli-
konverentsid.

15. Mitte lugemise masin, vaid mõistusega lugemine.

16. Kihelkonna-koolides õpetatagu seaduse tundmist.

17. Mis õpetus vaimule, on turnimine kehale. Nad peavad alati käima käsikäes. Ainult nii kasvab terve ja täielik inimene.

18. Hirm ei tee mitte alati head, arm ka mitte, vaid mõlemad üheskoos, õigel ajal ja kohal.

19. Talvekoolide asemele aastakoolid, ehk vähemalt pikendada kooliaega.

20. Kooli lugemisraamat pidagu silmas lapse arene-
misastmeid. Aga kõige parem kooliraamat on ikka kooli-
õpetaja ise.

„Jumal antku meile meie võitlemisel veel seesugusi isa-
maa poegi, kellel nõnda elav Jumal südames, mõnus sõna-
suus ja mehine toimetus käes, kui Teil oli.“

Nende sõnadega tervitavad Jannsenit tema 25-a. kir-
jandusetöö juubeli puhul 19 allkirja. (E. Post. 1881,
lhk. 98.)

„Suur mees, kõigest hoolimata“, ütleb J. Luiga (Vaba
Maa 21. VIII 19, nr. 178.)

„Ja kui kord Eesti aja- ja hariduselugu kirjutatakse,
siis seatakse J. V. Jannsenit, Eesti rahva õpetajat, esimesse
rinda“, tähendab V. Reiman. (Kuukiri „Eesti Kirjandus“
1916, nr. 5/6.)

H. Schmidt.

Meie kirjanduskultuurist ja kirjastus- oludest.

Mis teha nende kriisi kõrvaldamiseks? ¹⁾

Alljärgnev ettekanne ei taha olla mingi teaduslikkust
taotlev esitis, nagu seda vahest oodataks nii E. Kirj. Seltsi
aastakoosolekul kui ka „Eesti Kirjanduse“ veergudel. Kuid

1) Ettekanne E. Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul 15. V. 25.

olen arvamisel, et ei E. K. S. ega ka „E. K.“ oma senise tegevuslaadi poolest pole ainuüksi teaduslikud asutised, vaid nende ülesandeks on, võib-olla veel enam, kaasa aidata üldse eesti kirjanduskultuuri süvendamiseks ja levitamiseks, nende sõnade kõige laiemas mõttes. Sest oleks vist ikkagi ebakohane liiga palju energiat juhtida ainult mineviku väheste varade kogumisele, korraldamisele ja analüüsimisele, kui oleviku kultuuriloomingu võimalused on palju lubavamad, selle nõuded aga ühtlasi sama palju suuremad ja hädalisemad — nagu meil praegu.

Alljärgnev esitis ei taha aga olla ka ainult kaeblev hädaldus meie ikka teravneva kirjastuskriisi üle, nagu neid juba küllalt olème kuulnud. See tahab ainult probleemi ka siinkohal tõsisemalt ja kokkuvõtlikumalt päevakorrale tuua ja ühtlasi ülevaadet anda mõningaist abinõudest, mille varal seisukorda võiks parandada. Muidugi, kavatseda on kerge, peaasi on täideviimine — aga viimaseks on siiski vaja enne kavatsusigi.

* * *

Kui iseseisev Eesti rahvusriik suurte pingutustega teostati, ei sündinud see kahtlemata mitte ainult välisuhkuse pärast: et venelase Korostovetsi asemele kindralkubernerina valitsema panna eestlane Einbund või et Abessiiniatele ja Monakodele lisaks luua veel üks väikeriik ainult seks teadmiseks, et see on „oma“. Olgugi et ka sääraseil kaunis abstraktseil ja sissesuggereeritud aateil on oma mõju, panid reaalsemad jõud liikvele aga kahtlemata ka need reaalsemad paremused, mis iseseisev rahvusriik meie üldkultuurile ja seega üksikisikuilegi töötas.

Maareform, omakeelne haridus, jõudude töölerakenduse vabadus jne. on kahtlemata palju neist ootusist täitnud, olgugi ainult osalt. Kuid majanduslikust j. m. sarnasest väliskultuurist (pigemini tsivilisatsioonist) on vähe nüüdisaja nõuetega inimesele. Õieti ongi sel ainult seevõrra elulist tähendust, kuivõrra ta võimaldab ja soodustab inimese siseilma kultuuri, ta intellektuaalsete ja emotsionaalsete võimete kasvu, ta inimlikumaks ning vaimsemaks arenemist. Ja seepärast jääb kõigele väliskultuuri alade määratule tähtsusele vaatamata siiski ka otsekohene tolle sisekultuuri eest hoolitsemine nüüdisaegse kultuurriigi samasuguseks tähtsaks ülesandeks, nagu on hoolitsemine kodanikkude välishüvangugi eest.

Ühiskonna (riigi) kohus peaks seega olema erilise tähelepanuga jälgida ja edendada ka selle nähtusteala

arengut, mis siseilmaga kokkupuutesse pääseb intiimsemalt ja temasse siis ka mõjuda võib vahenditumalt kui vaevalt miski muu, — s. o. kirjandus, sõnastatud vaim.

Et just keel on rahvuse kõige olulisem eraldaja, on keelel põhjenev kirjandus ühtlasi kõige rahvuslikum kultuuriala ja üsna erakordse tähtsusega kõigi muude n. n. rahvuskultuuri alade hulgas. Võib ju kirjanduskultuuri kõrgusega küll vist kõige kergemalt ja iseloomukamalt määrata mingi rahvuskultuuri üldist kõrgust!

Nii siis: seisab rahvusriigi suurim eluõigustus selles, et ta paremini kui ükski teine vorm võimaldab igale oma liikmele (vähemalt: võimalikult paljudele) rikkama ja kultuursema elu, siis, järgneb, on ta ülesanne seda teha ka rahvakeelse kirjanduse alal ja abil. Ideaalne oleks, kui väikerahvad ka sel alal jõuaksid võistelda suurrahvastega, s. o. kui igal meiegi rahva liikmel oleks võimalik oma emakeeles lugeda ja nautida sama palju ja sama väärtuslikke kirjandusteoseid nagu näit. igal sakslasel või inglasel. Tegelikult oleme muidugi väga kaugel sellest: meie kirjandus on ikka veel alles algvel, päris nauditavaid algupäraseid teoseid kui ka teiste rahvuskirjanduste suuri teoseid, aastasadade suursaavutusi, meie keeles veel vägagi vähe. Iga eestlane on siis ses suhtes juba sündides palju-palju vaesem kui näit. iga sakslane, olgu teda muidu ootamas ka millised elumõnused! Rahvusriik, iseseisev rahvusühiskond kui end pühendanud rahvuskultuuri looja ning kandja: tema kohus on sedagi vaesust, võiks öelda — otse viletsust kõrvaldada, kõigi abinõudega ja kõige hoolega!

Kuidas on ta seda teinud meil? — Mis on meie kirjanduskultuuri praegune kõige valusam külg, põletavam päeva-probleem? Ei ole vist kahtlust, et see puutub kirjastamisse. Juba mitu aastat kestab hädaldus selle kriisi pärast. Ja selle alusel on, kus viimaseil aastail on löödud kõige ägedamad lahingud n. n. publiku ja kirjanik-kude vahel, endiste enam ilmavaateliste ja kunstiliste kokkupõrgete asemel. Ei taha siin hakata samas toonis sama tüli jätkama, ei ka ligemalt kaaluma selles tehtud vastastikušeid raskeid etteheiteid ja kasutuidki süüdistusi. On ju siin lõpuks ikkagi kaks üldse kaunis lepitamatut vastaspoolt, keda eraldab, peale muu, ka otse turupsühholoogiline vastolu. Ja seal, kaubandusilmas, on ju ikka nii, et pakkuja ning tarvitaja tavalisest kunagi teineteisega rahul pole, vähemalt seda rahulolu avalikult ei näita. Eriti aga veel, kui pakkujal on isegi mitmeti erinevad väärtusemõõdud kui tarvitajate suuremal hulgal.

Kuid samuti on ikkagi ebaloomulik ja mõlemaile pooltele tingimata kahjulik see, võiks öelda, otse sõja-seisukord, mis nende vahel valitsemas praegu¹⁾. Ühelt poolt, vähemalt ühe osa kirjanikkude ja need-olla-tahtjate poolt aina kasvav viha, „vajadus näkku süljata“ ja sellest järgnev tihti üsna tõeline „nakkusülgav“ sõim, millest näib, nagu tahetaks teiste süüdistustega peita iseenese nõrkust, välis-oludele kallatud sapiga vabaneda ka oma sisejõuetuse traagilisest kibedusest. Ja teiselt poolt siis too „lohe“, publik, enamasti mass, kes oma päevatöodes rühib ja askeldab nagu ikka ja kelle nahk ainult seda paksemaks läheb, mida enam teda pekstakse. Ei liiguta teda lõpuks enam Visnapuu „värske sõnnik“, ei mõju enam Alle voorimehelik matar ta pealuule, ei Barbaruse kriiskav trompeet ega „vähemate vendade“ kihvtised hammustused. Ta lihtsalt tõmbab pea õlgade vahele ja püüab neid häireid mitte tähelegi panna. Ainult aeg-ajalt pöördub mõni hellanahalisem rühkija ümber, nagu kord Piileami kandja, teeb oma suu lahti ja küsib: „miks nüpeldate meid nii? eks teie näe, et meie isegi hädas oleme oma äridega ja töödega, ega tea, mis te õieti meist tahate. Pealegi ei seedi meie vana kõht üldse seda toitu, mis te kantsikuga tahate meid sööma sundida!“ (vt. umbes G. E. Luiga artiklit „Maitsepolitsei“ — „Päevaleht“ 1924, nr. 283).

Nii siis ongi lootuse jätnud sel teel asja parandada mõned kaebus-sõjakäigu algatajad (näit. F. Tuglas), soovides enam tähelepanu pöörda ka eneste puudustele.

Kuid muidugi — ka välisolud on halvad, see on fakt! On ikkagi naiivne G. E. L. väide, et meie kirjandus paremaiski tingimuses olevat kui vanul kultuurmail. Ja kuigi õigus on, et „rahvas ei ole kirjanikkude ja kunstnikkude pärast olemas“, ei saa me ka nõus olla, et kirjanikud peaksid olema ainult rahva jaoks, kui selle „rahva“ all mõista vaid laiu masse nende madala maitsega. Nagu aga üldse isiku ja ühiskonna vahekorras, on ka siin lihtsalt kahjulik ja eksitav kõnelda, et kumbki oleks teise jaoks, vaid mõlemad on teineteise jaoks enese kaudu või ka, kui tahetakse, enese jaoks teineteise kaudu.

Nii, meie ei taha siin lahendada neid vahekordi ega arutada, palju üksikuis jeremiaadides on olnud tõelisi ja

1) See oli kirjutatud läinud aastavahetusel; nüüd, mil kultuurkapitali summad kätte on jõudmas ja neist loodetavasti kõigile ilukirjanduse suleliigutajatele elu-sees-hoidmiseks jätkub, kaob vist küll ka too sõjakuse äärmus.

palju liialdatud väiteid. Meie ei hakka kaaluma, kas on tõsi, et „kunagi enne pole olnud eesti kirjanduse seisukord nii vilets kui nüüd“ (!), kas meil üldse on märgata erilist kriisi või oleme jõudnud lihtsalt tagasi loomulikku seisukorda, pärast murranguaastate nii vaimlist kui ka majanduslikku laiutumist. Samuti pole aega siin juurelda, kui palju pankrotti jäänud ja jäämas olevad kirjastused selles on ise süüdi, vähekaaluvat kirjandust välja andes, ja kui palju neil on paranemist loota, kui 3000—5000-liste trükide juurest tullakse 1000—500-liste juurde. Konstateerime ainult tõsiasja: meie kirjanduslik elu võiks olla palju intensiivsem, meie kirjanduskultuur võiks olla palju kõrgem niihästi algupärase kui väärtusliku tõlkekirjanduse poolest — kui seda ei takistaks majanduslik külg, kirjastuse võimetus. Kui uskuda kirjanikkude eneste poolt (A. Adson „Päevalehes“ 1924) avaldatud andmeid, ootavad praegu asjata kirjastamist umb. poolteistkümmend käsikirja meie, olgugi tihti teravalt arvustatud, aga siiski paremailt ja tunnustatumailt kirjanikelt. Ja olgu nüüd vaated nende väärtusele üksikasjus millised tahes, see ilmumisvõimatus on, on pahe! Mitte üksi kirjanikkude pärast, kes ju ka muul teel omale leiba võivad teenida, kuid eesti kirjanduskultuuri, eesti rahvuskultuuri enda pärast, mille areng ja juurdekasv on seega pandud seisma ühel tema kõige tähtsamal alal!

Muidugi jälle: me võime oleva kirjanduse, tema produtseerija ja ta vaimu kohta arvamisel olla missugusel tahes, võime temale nõudeid seada nii kõrgeid kui tahes, kuid vähemalt arenemisvõimalus peaks siiski antama temale, ja vähemalt ta paremaile esindajaile. „Võsikus ei kasva tala, vihmalombis valaskala,“ laulis juba Grenzstein, ja et „Euroopat vallutav“ geenius harva mujalgi tõuseb kui üldiselt kõrges kirjanduskultuurilises õhkkonnas, see tõde peaks olema nüüd viimaks juba üldtuttav. See õhkkond aga eeldab peale muu ka kirjandusnähtuste mitmekesisust ja nende vaba võistlust. Viimasest ei või juttu olla seal, kus kirjanduslikud väärtused võistleva ei pääsegi.

Kuid oletame, et algupärase kirjanduse alal asi siiski veel, vähemalt seni, ei ole nii traagiline, nagu seda mõned kirjanikud ise kujutavad, ja et viimaseil pruugiks ainult paremat või siis jälle enam rahvapäraselt luua, et ka majanduslikku menu saavutada. Ja oletame, et paljude meie algupärandite kunstiline väärtus tõesti pole veel küllalt kõrge, et nende kõigi kirjastamise ja levitamise pärast maksaks eriliselt muretseda.

Kuid seda enam peaksid siis eriti viimase seisukoha pooldajad hoolitsema sellest, kuidas meie kirjandusvara rikastada ja publiku maitset kasvatada maailmakirjanduse üldtunnustatud tähistestega! Ja tõepoolest ongi, arvan, just see äärmiselt tähtis eriti noorele väikerahvale, et, nagu eespool öeldud, võimaldada ka tema liikmeile vähegi kõrgemat kirjanduskultuuri ja seega üldse vähegi rikkamat vaimset elu. Jah, see on isegi nii tähtis, et mõned meie kirjanikudki seda nähtavasti küllalt pole hinnanud — ei tea, kas ainult halbu tõlkeid või lihtsalt endale võistlejaid kartes ja mitte aru saades, kuivõrra lõpuks ka neile enestele kasu on rahva kirjandusliku maitse tõusust, mida hea tõlkekirjanduse levingust kindlasti on loota. Vaja on, et vähemalt keskkooli-hariduse piirides oleks võimaldatud maailmakirjanduse teoste lugemine eesti keeles. Vaevalt võime oodata, et ka tulevikus enne keskkooli lõppklassse õpilased — ja seega siis ka sealt enne lahkunud kodanikud — valdaksid mingit võõrast keelt seevõrra, et nad võiksid selle kirjandusteoseid täielikult mõista ja maitsta. On juba mitmeti tähendatud, kuidas ses suhtes meie õpilaste ja seega kogu meie tuleva haritlastiku kirjanduslik silmaring ja haridus nagu paratamatult kipub veelgi jääma kitsamaks, kui ta seda oli Vene ajal, kus lõpuks — olgugi „barbaarse“, kui tahate — vene keele abil juba varakult õpilasele lahti oli kõik tähtsam maailmakirjandus, kui ta ainult tahtis ja jõudis lugeda. Meie oma keskkool, olgugi muidu üldhariduse poolest vist kõrgem ja elulisem kui tookordne, produtseerib aga inimesi — n. n. intelligentsi, kelle kirjanduslik haridus, pigem harimatus, paneb otse häbenema.

Sest olgugi, et ka vene ametlik kool aega raiskas ja kirjandust vastikuks oskas teha samuti ja veel enam oma „Domostroi’dega“ ja Lomonossovitsega, nagu paljud meiegi ametlikud koolid oma Müller’ite, Stahl’ide, „Kalevi-poja“ üksikasjade, „Karolustega“ jne., oli tol ajal õpilasel paljutarvitatud võimalus siiski elada oma kirjanduslikku naudingurikast elu kodus lugedes. See võimalus on meie õpilasel mitu korda kitsam! Nii võime vaevalt loota tulevikuski meie intelligentsi ja kogu meie rahva kirjanduskultuurilist ja seega siis mitmeti ka üldse vaimukultuurilist tõusu, vaatamata sellele, et üldhariduslike keskkoolide suhtelise arvu poolest me olevat maailma esimene maa! Võib isegi karta, et ka selle keskkooli lõpetajaist mitmed suurendavad ainult Tarzani-kirjanduse publikut, kui sedagi. See tarzanlik „rahvuskultuur“, mida see publik kasvatab ja

vahel avalikultki kärarikkalt pooldab, pole aga küll vist mitte see, mida meie võiksime kultuurina ihaldada.

Üldse on rikkama rahvusliku (= rahvakeelse) kirjandusvara soetamine üks väikerahvaste rahvuskultuuride raskemaid ülesandeid! Mitte asjata pole kirjandus rahvuskultuuri kõige kindlapiirilisem, iseloomulikum ja rahvuslikum ala, ta nõuab ka kõige suuremaid pingutusi, seda suuremaid, mida väiksem rahvas. Muil kultuurialadel — majanduses, sotsiaalelus, teaduses, rahvahariduses, isegi kunstides jne., kuskil pole rahvus nii teravalt teistest lahutatud, nii täitsa omaette jäetud kui just siin. Ei ole siis ime, kui isegi maailmakirjanduse suurteoste tõlgete rohkeuse ja väärtuse järgi võib väliselt kaunis tabavalt ära määrata mingi rahvuskultuuri kõrgust. Seda peaksid meeles pidama meil eriti need, kes alati oma rahvuslikkust armastavad toonitada ja kes ometi loodetavasti küllalt sõgedad pole arvama, et see rahvuslus millekski muuks ei kohusta kui ainult sõnadeks või siis ainult riikliku iseseisvuse kaitsmiseks.

Kuidas on siis lugu praegu maailmakirjanduse eestitusega? Siin pole aeg ega koht esineda ligema ülevaatega sellest, millised tähtsamad teosed seni on ilmunud, mis veel tingimata peaksid ilmuma jne. Olgu ainult konstateeritud, et praegu saadavalolev hulk neist on armetult väike, võrreldes teiste rahvaste omaga (ka soomlased ja lätlased on meist ees). — Tõsi, viimasel ajal on siin küll märgata tunduvat edu. Prugib ainult vaadata E. Kirj. S. väljaannete „Maailmakirjanduse“ seeriat. Iseäranis on möödunud, 1924. aasta jooksul, mis algupäranditega mitte just silmapaistev, ilmunud ometi nii palju väärtuslikku tõlkekirjandust, et vaevalt meil aastat on olnud, mis oleks nii rikas uusist häist raamatuist! Olgu mainitud: Sophoklese „Kuningas Ödipus“, Dante „Uus elu“, Hugo „Pariisi Jumalama kirik“ ja „Hernani“, Shaw' „Inimene ja üliinimene“, A. Kivi „Seitse venda“, J. Aho „Õpetaja proua“, E. Leino „Päev Helsingis“, A. Kallase „B. v. Tisenhusen“, Gogoli „Revident“, Goethe „Egmont“, Schilleri „Wilhelm Tell“, Shakespeare'i „Suveöö unenägu“, Hoffmansthal'i „Elektra“, Poë „Novellid II“ j. t.; noorsoo-kirjandusest: F. Cooperi „Nahksuka jutud“, Amicis'e „Süda“, M. Twain'i „Tom Sawyer'i juhtumused“, Topeliuse „Velskeri jutustused“, Stevenson'i „Varanduste saar“ j. t.; populaarteaduslikest: Zielinsky „Vana kreeka usk“, Höffdingi „Psühholoogia peajooned“, Försteri „Elu juht“ j. t. — igaüks omal alal silmapaistev ja kõik otse tunduvad rikastused eesti nii kehvale kirjandusele.

Kuid möödunud aasta oligi nähtavasti selle poolest erakordne, teatav ülipingutus ka peategelase, E. K. Seltsi poolt, tuues mujal möllava kriisi-epideemia ka selle tallu. Ja nüüd on valitsemas vaikus üle maa, otse surmavaikus. Käesoleval aastal pole ilmunud veel vist ühtki mainimisväärt teost siin alal ega — mis hullem — ole nii pea neid suuremat lootagi! Ja põhjuseks pole siin taas mitte vaimlise jõu nõrkus, vaid ikka ja jälle majandusliku. Ootab väärtuslikumaist algupärasteist ainult poolteistkümme asjata päevavalgele pääsu, siis lamab E. Kirj. S. kapis praegu tervelt 30 valmis käsikirja maailmakirjanduse, populaarteaduse ja eesti vanema kirjanduse alalt! Samuti peab neid rohkesti olema ka Tallinnas A. Org'il, kes mõne aasta eest suure hooga kirjastama asus ja suure hulga maailmakirjanduse tähistuste tõlkeid kirjanikelt kättegi sai, seni aga neist õieti veel ühtki pole avaldanud! Rääkimata muist, vähemsüsteematilisest kirjastajaist. Kõigil puudub raha — ja kõik rattad seisavad!

On siis küllalt põhjust, et üsna tõsidusega hakata mõtleva selle — mõnede meelest otse meeleheitliku — seisukorra parandamisele.

Muidugi ühe eeldusega: kui ainult üldse tahetaksegi kõrgemat rahvuskultuuri taotella, kui üldse hirmu tuntaksegi ilma selleta vegeteerimise, Libeeriana iseseisvutsemise, kogu elu täitva sahkerduse ja vaimutu eksersseerimise eest.

On ju meil vägagi palju sarnaseid, kes sellega küllalt lepivad, kes koguni põhimõtteliselt arvavad, et Eesti vähemalt praegu ja nii pea lihtsalt ei jõua ega siis tarvitsegi taotella mingit kõrgemat rahvuskultuuri, et me lihtsalt peamegi püüdma rahuldada ainult kõige laiemate kihtide algelisi nõudeid. Nii siis, teiste sõnadega, eestlane kui niisugune peab, nagu ennegi, läbi ajama ainult koka-, kooli- ja kirikuraamatutega, majanduslikkude nõuandjate ja mõnede magusate juttudega ajaviiteks. Kes rohkem ihkab, see „päästku oma hing“ põgenedes võõraste maailma!

Teised on lahkemad, lubades lisaks ka mõne üksiku parema tõlke, hinnates viimaseid kui hädaabi kirjanikest töötajatele ülespidamiseks. Muidu aga on ka neil algupärase loometöö vastu nõue, et ta kõige pealt kõlbaks eksport-kaubaks. Eestlane-mats, see saab ise läbi, ka ilma selle luksuseta! Kui või asemel võib margariini süüa, miks siis mitte ka peale söögi läbi ajada impordeeritud Tarzani lugudega ja kinoga. Esteetiline „nautimine“, jäägu see

peale suurte sakste asjaks! Nii lööb käega suurem hulk meie vanemat intelligentsigi!

Muidugi, kes omaga nii rahul on, ega seda tuleviku-ihadega ei võlu, ja kelle „rahvuslik uhkus“ nii mannetu ja popslik, ega seda ta eestluski tööle ei kihuta. Neile võiks meelde tuletada ainult seda, et nii ainult majanduslikult vegeteerida, elu sees ja eesti keel suus hoida oleks võinud me väga hästi ka iga teise korraliku riigi alamaina, et siis üsna asjatud olid vähemalt iseseisvus-sõja pingutused, rääkimata muist. (Iseloomulik küllalt: meie kitsameelsed agraarlased ja üldse alalhoidlikud, kes vist küll iga kõrgema kultuurinähte toetuse vastu hääletavad, eks olnud need omal ajal ka üsna rahul saksa okupatsioonivõimuga. Tõepoolest: nende iseseisvusideali oleks vist küll ka saksa hertsogiriik küllalt teostanud!)

Võib ometi uskuda, et siiski on olemas ka teisi, kellele iseseisvus pole mitte ainult kogemata saadud vajatu kingitus, vaid kes julgevad hellitada lootusi isegi iseseisvast (?) eesti rahvuskultuurist ja kes vähemalt seda nõuavad, et eestlane olla ei pea tähendama olla teistest vaimliselt vaesem ja kultuuriliselt vähemõudlikum! Neid on, ja kui eesti rahvuslik kool vähegi oma ülesannet täidab, siis saab neid tulevikus ikka enam. Ning seepärast tuleb kanda ka edasi kõiki neid raskusi, mida nõuab iseseisvana ja kultuurrahvana olemine, ka siis, kui see nõuab meilt enam kui suurrahvailt.

Ergo: tuleb pingutella ka rahvuskirjanduse alal — eriti siin — ja kõige nõrkuse kiuste siiski teha kõik, mis vähegi võimalik! Ja kui mõne meelest ongi praegune seisukord meil üsna seletatav ja isegi loomulik, siis tuleb sest pääsmiseks suuta ka üleloomulikku — nagu on ju nii palju üleloomulikku tehtudki meie senises arengus, meie *salto-mortale*'dega arengus!

* * *

Sarnasest põhimõttelisest seisukohast välja minnes vaatame meie kirjanduskultuuri praegust seisukorda ligemalt.

Oleme otsegu nõiakeerus, viskleme kui käsist ja jalust seotud. Meie kirjanduse arenemine ei suuda enam edasi minna selleski tempos mis seni, rääkimata kiirenemisest, kui me ei suurenda kirjanduse levingut. Kuid teiselt poolt eeldab leving siiski kõige pealt rahva huvi kirjanduse vastu, üldise kirjandusliku kultuuri tõusu. Teist teed meil ei ole: kirjanduseharrastus peab meil levima palju laiemasse rahvakihtidesse kui suurrahvail! Peame

saama vähemalt nii kaugele, kui see näib olevat Skandinaavias ja Soomes, et teatav hulk inimesi otse kohustust tunneb kui mitte lugeda, siis ostagi oma kirjanduse tähtsaimaid teoseid, et üldse võimaldada nende ilmumist.

Aga kuidas kasvatada seda huvi ja seda kohusetunnet? Vaevalt ainult jutlustega, vaid jällegi just kirjanduse enda kaudu — ja nimelt hea ja rikkaliku, kõigi nõudeid rahuldava kirjanduse kaudu, millest on rõõm lugejal. Seevõrra head kirjandust aga meil ei ole veel pakkuda tarvilisel määral, nagu öeldud eespool. Meie korraliku kirjanduse hulk on ju otse miseerne, popsi riulile mahtuv!! Küllalt on sellest vahest ainult kõige alamaile kihtidele, igatahes aga liiga vähe sellele, kellest kasvaks tulevane hea kirjanduse ostja — keskkooli haridusega intelligentidele. Nii siis: olemeringis, millest ei pääse ainult ühe väljatormamisega! Vaja on igas sihis seda ringi laiendada, vaja on kõryuti hoolitseda niihästi enamast kirjanduse hankimisest kui ka enamast kirjanduse levitamisest!

Kirjanduse hankimises ollaksegi meil juba õigel teel, mis ainuvõimalik; ei juleta ainult seda mööda astuda kiiremalt. See on nimelt ühiskonna, s. o. riigi otsekohene abi kirjastamisel. „Loomingu“ kaudu on uut algupärast kirjandust toetatud seni umbes ühe miljoni margaga aasta kohta ja E. K. S. kaudu meie „klassikute“ kui ka väärtuslike tõlgete kirjastamist võimaldatud keskmiselt ligi kahe miljoni marga krediidiga (mitte toetusega!) aasta kohta. Peale selle on erakirjastusi krediteeritud juhuslikult mõnesuguste eri-ettevõtete puhul, millest vahest suurem E. Wilde tööde kirjastus „Varrakul“, milleks laenatud, kui ma ei eksi, vist ka paar miljonit.

Kõik see toetus paistab mõnele kõrvaltvaatajale juba küllaltki suurena, kuid kes vähegi asja tunneb, see teab, et see on üsna ja täitsa ulatumatult väike. Mis jätkub sellest, kui juba ühe ainsa korraliku romaani (näit. „Pariisi Jumalaema kirik“, „Seitse venda“) kirjastuseks kulub ligi pool miljonit! Mitte kaks-kolm, vaid vähemalt 20—30 miljonit peaks olema krediiti, kui meil tahetakse teostada vähegi ümmargune maailmakirjanduse eestistamise kava! Ja mitte üksi krediiti, vaid ka otsekohest toetust, jah, lihtsalt juurde maksu on tarvis juba ettegi näha — ilma selleta ei saa me lihtsalt ülal hoida mingit kõrgemat rahvuskirjandust. See peaks otse endast mõistetav olema, aga ometi ei ole ta seda suurele osale mitte, keda on eksitanud suurte ja vanade kultuurrahvaste eeskujud.

Seal on aastakümnete ja -sadade jooksul kogunenud määratud kirjastuskapitalid, seal on miljonite ja kümnete miljonite elanikkude hulgas ostjaid kümnete ja sadade tuhandetena, igatahes küllalt ja küllalt selleks, et ükskõik missugust tunnustatud väärtusega, maailmakirjandusliku ulatusega teost kasuga välja anda. Meil ei ole seda kõike, meie oleme nendega võrreldes otse kerjused nii kirjastusliku kui kirjandust ostva kapitali poolest, meie ei või lootagi jõuda nendega võrdseisse oludesse.

Ja seepärast peame algusest saadik ja põhimõtteliselt omaks võtma teised vaated kirjandusele ja kirjastuse toetamisele. Peame üsna kindlalt lahkuma vananenud ja meie juures täitsa kahjulikust väitest, et „kirjandus peab ise oma väljaandmise tasuma“! See on sama hea kui öelda — nagu öeldigi 100 a. tagasi — „kool peab end ise tasuma“! Praegu teame kõik, et see nõue on absurdne kultuurriigis! Samuti võiks ju ka öelda linnavalitsus: „uulitsate valgustus peab end ise tasuma, või pigem, las igaüks ise hoolitseb selle eest, las ta ise käib, latern käes, või las ta maksab selle eest eraärimeestele!“

Ent kui ühiskond üheskoos püstitab laternad uulitsaile, et üksikkodanikud oma jalaluid ei murraks ega teistega kokku ei põrkaks, miks ei peaks ta siis samuti hoolitsema üheskoos selle valguse eest, mis mitu korda tähtsamana valgustab ja harmoniseerib nii üksiku siseelu kui ka ühiskondlikke vahekordi? Ja kui meie riik iga aasta sajad miljonid välja annab koolidele toetuseks, miks ei peaks ta siis mõnedegi miljonitega toetama ka seda tähtsaimat kooli, mis on määratud kõigile, s. o. kirjandust!?

Üldse, see mõte kirjanduse „enese tasumisest“ on otse imelik! Ükski parem ja vaimsem asi ei tasu ju meil end ise rahaliselt; ta tasu on vaimne. Kas ülikool end tasub? kas muusika? kas paremad teatrid? Ei! Ainult alkoholi müük tasub end, ja liigagi hästi — hävitades vaimselt! On otse haavav heale kirjandusele, teda nii alatuks „kasulikuks“ turukaubaks pidada nagu praegu peaaegu üldiselt. Ta võib, muidugi, seda ju ka olla, nagu mingi hea erakooli pidamine ka kasu võib anda, kuid teatava üldise raamatuhariduse peaks eeskujulik riik kahtlemata võimaldama kõigile oma kodanikele — kui mitte päris ilma, siis üsna odava ja kõigile kättesaadava maksu eest. „Odav raamatuharidus kõigile“ — see on õige kultuurriigi hüüdsõna, mida tuleb eriti propageerida väikerahvail, sest selle läbiviimine nende juures on kõige raskem, aga ühtlasi kirjastamise riigi ülesandeks

tegemine kõige vajalisem! Eesti võiks olla üks esimene sel teel, tehes oma hädast vooruse!

(Järgneb.)

A. Anni.

Noogid.

Hiius esineb iseäraline tõug olevusi, keda sealne rahvas „n o o k i d e k s“ kutsub. Neid tunneb meie kirjandus vähe. 1921. a. avaldas A. Saareste „Eesti Kirjanduses“ nr. 12, lhk. 422—423, 16-realise teate nookide kohta, tähendades, et neid Käinas, Pühalepas ja ka Reigis rahvasuus tuntavat.

Nende iseloomu kohta valitseb hämarus. Ei teata enam seletada, kuidas vanarahvas neid enesele ette kujutas. Ühe arvamise järele tuletavad nad vähe koerakoonlasi meelde; kuna need pool inimest, pool koera esitavad, sulavad nookides inimese ja linnu ühte. Keha oli neil enam inimese keha, õrn, peenike, peaaegu läbipaistev; tiivad olid valged, siidisulised, õhukesed, vaevalt nähtavad; linnu nokk. Noogid olid kukulinnu suurused, jõu poolest inimeste sarnased. Neid peeti mitmes kohas m a j a v a i m u d e k s, kes maja kaitseksid ja varjasid. Sel põhjusel tuli neid meelitada ja neile ohverdada. Ohver langeb umbes samasuguse ohvri hulka kui seda reomaale anti: nookidele pandi vana pütiga hobuse väljaheidet ja vett aia peale söögiks, vihmase ilma puhul aga veel vana viht vihtlemiseks. Arvati, et nad niisugusel ajal aiateivaste otsas heameelega vihtlevad, ise kisades: neek, naak, nook, nääk. Vihmasaju puhul päikese paistel öeldakse Hiius tihti: sajab noogivihma, ehk: noogid lähevad vihtlema. Ülepea olid noogid healoomulised, aga kui neid vihastati, võisid nad seda kätte maksta. Nad ilmunud mitmekesi.

Selle arvamise järele on siis noogid linnu kujul esinevad majavaimud, keda iseäranis vihm ja päikese paiste üheskoos kutsuvad end näitama. Jääb selgitamata, kus noogid kuival ajal viibivad. Tuleb oletada, et vist majades nägemata kombel varjul.

Hiius teisel ei tunta nookide ilmumist linnu kujul, vaid identifitseeritakse neid enam surnutega, surnute hingedega. Ülepea tarvitatakse noogi sõna mõnegi korra „surnu“ asemel. Mitmes kõnekäänus esineb nook veel seesuguses tähenduses. Vanasti keedeti matuse ajaks ikka putru. Kui keegi läks surnut hauda saatma, öeldi: „läks noogiputru saama!“ Ehk jälle, kui keegi surnu varandusest tahab osa saada, öeldakse: mis ta seda noogi vara taga ajab. Aga laiskagi nimetab hiidlane vahel noogiks, üteldes: oh sa pagana nook! ehk oh sa kuradi nook!

Ülepea näikse kõigest selguvat, et nook hiidlaste seas ikka mingisugust surnu hinge esinemist kujutab. Et majavaimud, majahaldjad surnute hingedest tekkinud ja nookisid majavaimudeks nimetatakse, tunnistab omaltki poolt, et noogid surnute hingedega ühte sulavad.

Ei või nimetamata jätta, et stipendiaat A. Kõrv Pühalepast saanud teateid, mis nookisid näikse nunnadega identifitseerivat. Vanad inimesed seletavad, noogid ehk nuugid olnud vanal ajal pühad inimesed, kes alati Jumalat palunud. Tööd ei teinud nad, vaid saanud ülespidamise suu- rest majast, kus nad elanud. Igatahes näikse nookide nunnadeks tegemine koguni harukorral esinevat; üldisemalt arvatakse neid ikka majavaimude või haldjate hulka.

A. Saareste Käinast saadud teadete järele on nook tont, hirmutis, inimesekujuline kodukäija, öösiti ümberrändav surnukeha.

Käina teadete poole tähistab ka Wiedemanni sõnaraamat, kus niisama nooki tondiks nimetatakse, aga kus märkusest selgub, et sõna vanemal ajal tarvitatud.

Soome rootslaste seas tähendab nook = tomte, spöke (Vendelli Ordbok), seega tonti; Helsingi kihelkonnas tarvatakse seal, kus müidu loka, loka öeldakse, nokk, nokk, näiteks: loka, loka, ge mej en bentann i ställe för en gulltam (Landtman, Finlands Svenska folkdiktning, lhk. 729) = kilk, kilk, anna mulle luuhammas, ma annan sulle kuld- hamba.

Tingimata on hiidlased noogi tundmise omandanud enne Hiits asunud rootslastelt. Leiame ju hiidlaste ja rootslaste noogi vahel enam-vähem sarnasust. Kuna hiidlaste ühe arvamise järele nook linnuna esineb, sulab see lind rootslaste kilgiks kokku, igatahes samuti tiivuliseks olevuseks. Hiidlaste teise oletamise järele esinevad noogid surnute hingedena. Sinnapöole tähistab ka Vendelli sõnaraamatu seletus, mille järele nook tonti tähendab, kes, nagu tuttav, surnutega enam-vähem ühenduses seisab. Isegi tondiks peavad ni- hästi hiidlased kui rootslased nooki. Kedralegi annavad rootslased nime nook.

Saarte praeguste rootslaste seas ei ole ma noogi jälgi leidnud, vähemalt ei ole minu teades nende seas noogi kohta iseäralikku järelepärimist ette võetud. Igatahes on noogid olevused, kelle õige iseloom praegusele põlvele hämar, sest nagu tähendatud, identifitseeritakse neid nunnadega.

M. J. Eisen.

1925. a. alul ilmub trükist

Eesti õigekeelsuse sõnaraamat.

(„Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk). I köide: A—M. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne.

E. K. S. kirjastus. Umbes XXIV + 550 lhk. Hind 400 mk.

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ antakse välja kahe s köites, et võimaldada juba nüüd tema osalist tarvitamist neile, kes seda soovivad, sest kogu raamatu ilmutamine nõuaks veel pikemat aega ja teose I trükk, „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“, on ammu juba müügil otsas. Samadel põhjustel on juba 1924. a. algkuudest saadik avatud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ ettetellimine poognakaupa. Nimelt igale ettetellijale, kes saadab Eesti Kirjanduse Seltsile kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu raamatu ligikaudse hinna (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), saadetakse postiga koju kätte kõik raamatu või raamatuosa ilmunud ja ilmuvad poognad, viimased paarikaupa, kohe peale nende äratrükkimist. Kuna kogu teose suurus on kaalutluse järgi umbes 70 trükipoognat (kumbki köide umbes 35 poognat), siis tuleb seniseil tellijail, kes maksid tellimisraha ette 40 trükipoogna eest (400 mk.), veel Seltsile juurde maksa 300 mk., kui nad soovivad, et neile poognate kojusaatmine jätkuks. Neil, kes ostavad teose I osa köidetult ja soovivad tellida ilmuma hakkavat II osa, tuleb siis vastavalt raha ette saata 35 trükipoogna eest, s. o. 350 mk. Kui aga raamatut peaks ilmuma enam kui 70 poognat (1120 lehekülge), tuleb ettetellijal lisapoogna eest pärastpoole juurde maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923 ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 2000 marka.

Kuukirja Eesti Kirjanduse

1925. a. tellimishind 300 marka.

Tellimisaadress: Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Riia tän. 34.

:-:

Kõnetraat nr. 601.